

बीमा चिनारी

नेपाल बीमा प्राधिकरण

NEPAL INSURANCE AUTHORITY

Kupondole, Lalitpur, Nepal

बीमा चिनारी

नेपाल बीमा प्राधिकरण
NEPAL INSURANCE AUTHORITY

(बीमा सचेतनाका लागि नेपाल बीमा प्राधिकरणबाट प्रकाशित)

वैशाख, २०८१

कुपण्डोल, ललितपुर

संरक्षक

श्री सूर्य प्रसाद सिलवाल

अध्यक्ष

सल्लाहकार

श्री राजु रमण पौडेल, कार्यकारी निर्देशक

प्रकाशन तथा सम्पादन

श्री दिनेश कुमार लाल, निर्देशक, नेपाल बीमा प्राधिकरण

श्री पुनम ज्ञवाली (श्रेष्ठ), उप निर्देशक, नेपाल बीमा प्राधिकरण

श्री प्रिति देव, उप निर्देशक, नेपाल बीमा प्राधिकरण

श्री गोविन्द चिमौरिया, प्रेस सल्लाहकार, नेपाल बीमा प्राधिकरण

श्री केदार नाथ भट्ट, सहायक निर्देशक, नेपाल बीमा प्राधिकरण

प्रकाशक

नेपाल बीमा प्राधिकरण

कुपण्डोल, ललितपुर

फोन नं. १-५४३८७४३, ५४२१०७९

वेबसाइट : www.nia.gov.np

इमेल: info@nia.gov.np

विषय-सूची

१.	जोखिम	१
२.	जोखिम व्यवस्थापन	२
३.	बीमा	३
४.	बीमाको उत्पत्ति र विकास	३
५.	आधुनिक कालमा बीमा	४
६.	विश्वमा बीमाको अभ्यास	५
७.	दक्षिण एसियामा बीमा	६
८.	नेपालमा बीमा व्यवसायको विकास	७
९.	नेपाल सरकारबाट भएका पहलहरू	८
१०.	बीमाको महत्व	९
११.	बीमाका आधारभूत सिद्धान्त	१२
	• परम सद्विश्वासको सिद्धान्त	१२
	• बीमायोग्य हितको सिद्धान्त	१३
	• क्षतिपूर्तिको सिद्धान्त	१३
	• स्थानग्रहण (प्रत्यासन) को सिद्धान्त	१३
	• निकटतम् कारणको सिद्धान्त	१४
	• योगदानको सिद्धान्त	१४
१२.	राष्ट्रिय बीमा नीति, २०८०	१५
१३.	बीमा ऐन, २०७९	१६
१४.	बीमा नियमावली	१७
१५.	नेपाल बीमा प्राधिकरण	१७
	• काम, कर्तव्य र अधिकार	१८
	• संरचना	१९
	• प्रादेशिक कार्यालय	१९
१६.	बीमाको प्रकार	२०

क. जीवन बीमा	२०
१. आजीवन जीवन बीमा	२०
२. सावधिक जीवन बीमा	२२
३. म्यादी जीवन बीमा	२४
अन्य आधारमा जीवन बीमाको वर्गीकरण	२५
४. एकल र संयुक्त जीवन बीमालेख	२५
५. एकमुष्ट र किस्ताबन्दी बीमाशुल्क भुक्तानी जीवन बीमा	२५
६. मुनाफामा सरिक हुने र नहुने जीवन बीमा	२५
ख. निर्जीवन बीमा	२६
निर्जीवन बीमाका प्रकार	२६
१. सम्पत्ति बीमा	२६
२. मोटर बीमा	२७
३. सामुद्रिक बीमा	२८
४. इन्जिनियरिङ्ग बीमा	२९
५. हवाई बीमा	३०
६. विविध बीमा	३१
ग. पुनर्बीमा	३३
पुनर्बीमाका प्रकार	३४
१. ट्रिटी	३४
२. फ्याकलटेटिभ	३६
घ. लघुबीमा	३६
लघुबीमाका प्रकार	३७
१. लघु जीवन बीमा	३७
२. लघु निर्जीवन बीमा	३८
१७. सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी	४०
१८. बीमकको इजाजतपत्र सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था	४०
१९. अनिवार्य बीमा	४३
२०. बीमाले गर्ने रक्षावरण	४३
२१. बीमा गर्ने प्रक्रिया	४४

२२. बीमा गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू	४४
२३. बीमा दाबी प्रक्रिया	४८
२४. बीमा दाबी गर्दा आवश्यक पर्ने कागजातहरू	४८
२५. बीमा मध्यस्थकर्ता	४९
१. बीमा अभिकर्ता	४९
२. बीमा सभेयर	४९
३. बीमा दलाल	५०
४. तेस्रो पक्ष सहजकर्ता	५०
५. अन्य बीमा सेवा प्रदायक	५१
• इन्स्योरेन्स वेभ एग्रिगेटर	५१
• इन्स्योरेन्स अण्डरराईटर	५२
२६. बीमा क्षेत्रका समस्या तथा चुनौतिहरू	५२
२७. बीमा विवाद निरूपण सम्बन्धी व्यवस्था	५३
२८. जोखिममा आधारित पूँजी	५४
२९. जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षण	५४
३०. बीमाङ्की	५४
३१. बीमाङ्कीय मूल्याङ्कन	५५
३२. बीमा उजुरी सम्बन्धी व्यवस्था	५५
३३. बीमकहरूको विद्यमान अवस्था	५७

१. जोखिम (Risk)

जोखिम भनेको आर्थिक क्षति सम्बन्धी अनिश्चितता हो। कुनै नोक्सानी हुने घटनाको अनिश्चितता वा नोक्सानी हुन सक्ने सम्भावनालाई जोखिम भनिन्छ। उदाहरणको लागि धुम्रपान गर्ने मानिसको फोक्सोमा क्यान्सर हुन सक्ने सम्भावना, भट्टी उद्योगमा आगलागी हुन सक्ने सम्भावना, सवारी दुर्घटना हुन सक्ने सम्भावना तथा बाढी पहिरो भुकम्प आदिबाट जनधनको क्षति हुन सक्ने सम्भावना आदि। अनिश्चितताको आधारमा जोखिमलाई मूलतः दुई भागमा विभाजन गरिन्छ।

(क) वस्तुगत तथा विषयगत जोखिम (Objective and Subjective Risk)

- वस्तुगत जोखिम (Objective Risk): अपेक्षित नोक्सानी र वास्तविक नोक्सानी बीचको अन्तरलाई वस्तुगत जोखिम भनिन्छ। वस्तुगत जोखिमले गणितिय विश्लेषण वा ऐतिहासिक तथ्याङ्कमा आधारित हानीको मापन योग्य सम्भावनालाई जनाउँछ। यो घटना घट्ने सम्भावना हो, जसले घटना निम्त्याउन सक्छ। उदाहरणका लागि, कार दुर्घटनाको जोखिम विगतका दुर्घटनाको तथ्याङ्क, ड्राइभिङ अवस्था, वाहनको प्रकार र चालकको व्यवहार जस्ता कारकहरूको विश्लेषण गरेर निर्धारण गर्न सकिन्छ। जस्तै १०,००० घर बीमा गरेको बीमकले एक वर्षमा १० वटा घरमा आगो लाग्ने अनुमान गरेकोमा ३०० घरमा आगो लागेको खण्डमा २९० वस्तुगत जोखिम हो। वस्तुगत जोखिम हुनका लागि उक्त जोखिम मापनयोग्य र गणनायोग्य हुनु पर्दछ।
- विषयगत जोखिम (Subjective Risk): विषयगत जोखिम व्यक्तिगत धारणा हो। यो व्यक्तिका भावनाहरू, व्यक्तिगत अनुभवहरू र पूर्वाग्रहहरूद्वारा प्रभावित हुन्छ। उदाहरणको लागि, दुई व्यक्तिहरूको उडानको जोखिमका विभिन्न व्यक्तिपरक धारणा हुन सक्छ। विषयगत जोखिम मापनयोग्य र गणनायोग्य हुँदैन। जस्तै रिसको आवेगमा आएको मानिसले झगडा गर्न सक्ने सम्भावना हुन्छ, तर त्यसलाई प्रतिशतमा मापन गर्न सकिँदैन।

(ख) शुद्ध तथा सट्टेवाजी जोखिम (Pure and Speculative risk):

- विशुद्ध जोखिम (Pure Risk): विशुद्ध जोखिम भन्नाले नोक्सानी हुन सक्ने वा नसक्ने अनिश्चितताको अवस्थालाई बुझिन्छ। विशुद्ध जोखिम नोक्सानी हुने वा नहुने विषयसँग मात्र सम्बन्धित हुन्छ र यो बीमायोग्य जोखिम हो। उदाहरणको लागि असामयिक मृत्यु, दुर्घटना, आगलागी आदि।
- बिचारयोग्य / सट्टेवाजी जोखिम (Speculative Risk): सट्टेवाजी जोखिम, त्यस्तो अवस्था हो, जहाँ या त नाफा हुने, या त नोक्सान हुने सम्भावना रहन्छ। यसले

नाफा वा नोकसानबीचको अनिश्चितताको अवस्थालाई जनाउँछ र यस्तो जोखिम बीमायोग्य हुँदैन । उदाहरणको लागि कुनै कम्पनीले नयाँ मोवाइल फोन निर्माण गर्यो भने कुनै अर्को मोवाइल कम्पनीको मोवाइल फोन बिक्री नहुन सक्छ, जसले गर्दा उक्त मोवाइल कम्पनी घाटामा जान सक्छ । त्यस्तैगरी, जुवा, चिट्ठा आदि सट्टेवाजी जोखिम हो ।

२. जोखिम व्यवस्थापन (Risk Management)

कुनै पनि व्यक्तिको जीवन वा सम्पत्तिमा सम्भावित जोखिमबाट हुन सक्ने आर्थिक क्षति न्यूनीकरणको लागि गरिने कार्यलाई जोखिम व्यवस्थापन भनिन्छ । जीवन वा सम्पत्तिको नोकसानीबाट हुने क्षति न्यूनीकरण गर्नु र सम्पत्तिको आर्थिक सुरक्षा गर्नु नै जोखिम व्यवस्थापनको मुख्य उद्देश्य हो । सामान्यतया जोखिम व्यवस्थापनको पाँचवटा चरणहरू रहेका हुन्छन् :

- (क) जोखिम पहिचान
- (ख) जोखिमको मात्रा मापन
- (ग) जोखिम न्यूनीकरण
- (घ) जोखिम व्यवस्थापन कार्यक्रमको कार्यान्वयन
- (ङ) अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

जोखिम व्यवस्थापनको लागि मूलभूत रूपमा देहायका औजारहरू प्रचलमा रहेका छन् ।

- ❑ जोखिम परित्याग (Risk Avoidance): यो जोखिम व्यवस्थापनको एउटा परम्परागत औजार हो । कुनै सम्भावित जोखिम भएको वस्तु धारण नगर्ने वा स्वामित्वमा नलिने वा जोखिमसँग सम्बन्धित कुनै पनि कार्यमा संलग्न नहुने जस्ता कार्यलाई जोखिम परित्याग भनिन्छ ।
- ❑ जोखिम धारण (Risk Retention) : जोखिमलाई प्रतिरोध वा सामना गर्नका लागि व्यक्ति वा संस्था स्वयंले वहन गर्न सक्ने क्षमतालाई जोखिमको धारण भनिन्छ ।
- ❑ जोखिम न्यूनीकरण (Risk Minimization): कुनै घटना घटिसके पश्चात् वा घटना घट्ने निश्चित रहेको जोखिमलाई सकेसम्म कम गरी सम्भावित क्षतिलाई घटाउने प्रयास गर्नु नै जोखिम न्यूनीकरण हो । ठूला ठूला महाविपत्ति तथा दुर्घटनाजन्य घटनामा जोखिम न्यूनीकरण अत्यन्तै महत्वपूर्ण हुनजान्छ ।
- ❑ जोखिम हस्तान्तरण (Risk Transfer) : यो जोखिम व्यवस्थापनको आधुनिक र वैज्ञानिक औजार हो । माथि उल्लेख गरिएका औजारहरूबाट जोखिम व्यवस्थापन

गर्न नसक्ने अवस्थामा यसलाई पूरक औजारको रूपमा लिने गरिन्छ । यसमा आफूले वहन गर्न नसकिने जोखिम अन्य पक्षलाई हस्तान्तरण गरिन्छ र जोखिम हस्तान्तरणको उपयुक्त माध्यमको रूपमा बीमालाई लिने गरिन्छ ।

३. बीमा (Insurance)

बीमित (बीमा गर्ने मानिस वा संस्था) को जोखिम बीमक (बीमा कम्पनी) लाई हस्तान्तरण गर्ने प्रक्रियालाई बीमा भनिन्छ । बीमा गर्ने व्यक्ति (बीमित) ले निश्चित रकम (बीमाशुल्क) बीमकलाई भुक्तानी गरे बापत बीमकले बीमितको बीमा गरिएको जीवन, सम्पत्ति तथा दायित्वको वित्तीय नोक्सानीको क्षतिपूर्ति प्रदान गर्ने प्रक्रिया नै बीमा हो । बीमा जोखिम व्यवस्थापनको एक महत्वपूर्ण औजार हो । यो बीमितबाट बीमकलाई जोखिम हस्तान्तरण गर्ने, दुर्घटना, बिमारी, प्राकृतिक प्रकोप वा अन्य दायित्व जस्ता अप्रत्याशित घटनाहरूको अवस्थामा मानसिक शान्ति र वित्तीय सुरक्षा प्रदान गर्ने एक वित्तीय औजार हो ।

४. बीमाको उत्पत्ति र विकास (Evolution and Development of Insurance)

‘बीमा’ विश्वको प्राचीन सामाजिक साधनहरू मध्यको एउटा साधन हो । विश्वका प्राचीन सभ्यताहरू भारत, चीन, बेविलोन, पर्सिया, रोम, मिश्र, ग्रीस आदिमा समाजमा कसैलाई कुनै क्षति आइपर्यो (जस्तै: कसैको घरमा चोरी भयो, आगलागी भयो, कसैको मृत्यु भयो वा अन्य कुनै क्षति भयो) भने समाजको सबै घरधुरीले नगद वा जिन्सी वा श्रम (समाज अनुसार समान वा इच्छा अनुसार फरक फरक) दान गर्दथे । यसरी दान गरिने नगद वा जिन्सी वा श्रमबाट क्षति भएको व्यक्ति वा निजका आश्रितलाई राहत प्राप्त हुन्थ्यो र उसको आर्थिक अवस्था समाजमा पुनः स्थापना हुन्थ्यो । बीमाको प्राचीनकालको स्वरूप त्यस प्रकारको थियो । तर यसलाई त्यतिखेर बीमा भनिदैनथ्यो । समाज अनुसार, यी कार्यका फरक नामहरू थिए । कुनै समाजमा त्यो अनिवार्य थियो, कहीं स्वेच्छिक थियो, कहीं गुठी जस्ता संस्थाहरूले त्यस्ता कार्यको सञ्चालन गर्दथे भने कहीं स्वतस्फूर्त ढंगले यस्तो कार्यहरू हुने गर्दथे । बीमा भन्ने शब्दको प्रयोग सर्वप्रथम फारसीहरूले गरेका थिए । पर्सियन सभ्यताको उत्कर्षमा बीमा शब्द र यसको प्रयोग विकसित भएको अनुमान गरिन्छ । वैदिक कालमा भविष्यको नोक्सानीको व्यवस्था गर्ने प्रचलन रहेको कुरा मनुस्मृतिमा उल्लेखित प्रसंगबाट थाहा हुन्छ । प्राचीन रोमन साम्राज्यमा जीवन वृत्ति, भारतमा कोष, नेपालमा गुठी, बेलायतमा धार्मिक गिल्ड (Religious guild), व्यापारिक सङ्घ, कालीगढ सङ्घ आदि प्रचलनमा थिए, जसले निश्चित रकम लिएर यसका सदस्यहरूलाई विपत्तिको बेलामा आर्थिक सुरक्षा प्रदान गर्ने गर्दथे ।

शुल्क वा रकम लिएर वा लगभग आजभोलीको बीमासँग मिल्दोजुल्दो ढङ्गले बीमा गर्ने कार्यको प्रारम्भ भने सामुन्द्रिक बीमाबाट सुरुवात भएको मानिन्छ । भूमध्यसागरमा ओहोर-दोहोर गर्ने जहाजहरूलाई समय समयमा सामुन्द्रिक डाँकाहरूले लुट्ने गर्दथे भने आंधी, हुरी, तुफानको कारण जहाजहरू डुब्ने पनि गर्दथे । प्राचीनकालको समकालीन सभ्यताहरू रोम, ग्रीस, अलेक्जेन्ड्रिया, स्तानवुल आदि भूमध्य सागरको क्रमशः उत्तरी, दक्षिणी र पूर्वी किनारमा थिए । त्यस्तै भारतीयहरूले पनि हिन्द महासागर हुँदै उक्त सभ्यताहरूसँग व्यापार गर्ने गर्दथे । त्यस्तो समस्याबाट बच्न उनीहरूले सामुन्द्रिक बीमाको विकास गरे । बीमाको लागि तत्कालीन समयमा बटमरी बोण्ड (Battomry Bond) जारी गरिन्थ्यो । यो एउटा ऋण दिने संस्था थियो । यसले सामुन्द्रिक मार्गबाट सामान एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा पुऱ्याउन ऋण दिने गर्दथ्यो । गन्तव्यमा सुरक्षित ढङ्गले मालसामान पुगेको खण्डमा ब्याज सहित रकम फिर्ता गरिन्थ्यो भने सामान नपुगेको खण्डमा ऋण स्वतः मिनाहा हुन्थ्यो । त्यस्तै, रोमनहरूले इटालीका यहुदीहरूलाई रोमन धर्म स्वीकार गर्ने वा देश छाड्न आदेश दिएपश्चात् उनीहरू बेलायतको लाम्बार्डमा गएर बसे । आप्रवासीको रूपमा आएका यहुदीहरूले व्यापार व्यवसायमा हात हाले । व्यापार व्यवसायमा थुप्रै सुरक्षा सम्बन्धी चुनौतिहरू आइपरेपछि उनीहरूले बीमाको थप बिकसित स्वरूपको विकास गरे । उनीहरूले बीमा प्रारम्भ गरेको ठाउँ पछि लाम्बार्ड स्ट्रीट (Lambard Street) को नामले प्रख्यात भयो ।

५. आधुनिक कालमा बीमा (Insurance in Modern Era)

सन् १७७१ मा सामुन्द्रिक जोखिम स्वीकार गर्ने व्यक्तिहरू (त्यतिखेर संस्थाले बीमा गर्ने प्रचलन अनिवार्य थिएन) को सक्रियतामा एउटा कफि पसलमा लायड्स (Lloyds) नामक संस्थाको स्थापना भयो । आज लायड्स बीमा बजारमा प्रसिद्ध छ । सामुन्द्रिक बीमा पश्चात् अग्नी बीमाको प्रारम्भ भएको मानिन्छ । सुरुमा बेलायती संस्था एंग्लो सेक्सन गिल्ड (Anglo-Saxon Guild) ले सर्वप्रथम संस्थागत रूपमा बीमाको सुरुवात गरेको हो । सन् १६६६ मा लण्डनमा भएको भीषण आगलागीमा ठूलो जनधनको क्षति भयो । यस्तो क्षति भविष्यमा पुनः दोहोरिएमा हुन सक्ने अपार क्षतिलाई क्षतिपूर्ति गर्नका लागि फायर इन्स्योरेन्स अफिस को स्थापना गरीयो । बेलायती साम्राज्यको विस्तारसँगै बीमा व्यवसायको समेत बिस्तार हुँदै गयो । सन् १७१० मा बेलायतमा स्थापना भएको सन् फायर अफिस (Sun Fire Office) बीमा क्षेत्रको पुरानो अग्रणी कम्पनी हो । सामुन्द्रिक र अग्नी बीमाको विकास भए पश्चात् सोहीँ शताब्दीको मध्यतिरबाट जीवन बीमाको विकास भएको हो ।

मानिसको जीवनमा आइपर्नसक्ने विभिन्न जोखिमहरू तथा मृत्युबाट हुन सक्ने आर्थिक क्षतिको क्षतिपूर्तिको लागि जीवन बीमाको शुरुवात भएको हो । सबैभन्दा पहिला विलियम गिब्लन भन्ने व्यक्तिले जीवन बीमा गरेका हुन् । त्यतिबेला एक वर्षका लागि बीमा गर्ने र पछि त्यसलाई नवीकरण गर्ने प्रचलन थियो । जीवन बीमा व्यवसाय गर्नकै लागि भनेर सन् १६९६ मा बेलायतमा ह्याण्ड इन ह्याण्ड सोसाइटी (Hand in Hand Society) को स्थापना भयो । सत्रौं शताब्दी सम्म बेलायतमा धनी मानिसहरूले मात्र जीवन बीमा गर्ने गर्दथे । मृत्युदर तालिका नभएको हुनाले बीमाशुल्क निर्धारण सहज र व्यवस्थित थिएन । जीवन बीमामा सर्वसाधारण मानिसले धनी र ठूला मानिसको बीमा गरी उसको मृत्युमा बाजी लगाउने जस्तो गलत अभ्यास समेत हुन थाल्यो । त्यसकारण बीमायोग्य हितको सिद्धान्त लागू गरी सम्बन्धित मानिसले मात्र आफ्नो आश्रितको बीमा गर्न पाइने व्यवस्था गरियो । उन्नाइसौं शताब्दीमा मृत्युदर तालिकाको विकास भएपश्चात् जीवन बीमाले आधुनिक स्वरूप लिन थालेको हो ।

सामुन्द्रिक बीमा, अग्नी बीमा र जीवन बीमाको विकास पश्चात् उन्नाइसौं शताब्दीको उत्तरार्द्धबाट विविध बीमाको विकास र बिस्तार भयो । सन् १८४० मा निष्ठा जमानत बीमा, सन् १८४८ मा व्यक्तिगत दुर्घटना बीमा, सन् १८८० मा रोजगारदाताको दायित्व बीमा, सन् १८७५ मा जनदायित्व बीमा, सन् १८८७ मा चोरी बीमा, सन् १९०३ मा मोटर बीमा, सन् १९११ मा हवाई बीमाको विकास भयो । त्यस्तै इन्जिनियरिङ्ग बीमा, ठेकेदार जोखिम बीमा, स्वास्थ्य बीमा, पशु तथा बाली बीमा तथा विशिष्ट व्यक्तिहरूको विशेष गुणका बीमा आदि आधुनिक बीमा जगतको उपजहरू हुन् ।

६. विश्वमा बीमाको अभ्यास (World Insurance Practice)

नियम, सांस्कृतिक मान्यता, आर्थिक अवस्था र बीमा बजारको संरचनामा भिन्नताका कारण बीमा अभ्यासहरू विश्वव्यापी रूपमा भिन्न हुन्छन् । तथापि, केही सामान्य अभ्यासहरू र सिद्धान्तहरू छन्, जुन अधिकांश देशहरूमा अनुसरण गरिन्छ:

- ❑ **नियमन:** सामान्यतया बीमा क्षेत्रमा उपभोक्ता संरक्षण, सोल्भेन्सी र निष्पक्ष अभ्यासहरू सुनिश्चित गर्नको लागि सरकारले बीमाको नियमन गर्न एउटा छुट्टै संगठनको स्थापना गरेको हुन्छ । यस्ता सङ्गठनले बीमा क्षेत्रमा पूँजीको आवश्यकता, इजाजतपत्र र बीमाका उत्पादनहरूको स्वीकृति प्रदान गर्ने सन्दर्भमा नियमहरू देश अनुसार फरक हुन सक्छन् ।
- ❑ **बीमाका प्रकारहरू:** सामान्यतया बीमा जीवन, निर्जीवन र पुनर्बीमा गरी तीन प्रकारका हुन्छन् ।

- ❑ **बीमाशुल्क गणना:** बीमाशुल्कको गणना सामान्यतया बीमितको उमेर, स्वास्थ्यस्थिति, व्यवसाय, स्थान र चाहेको रक्षावरणको प्रकार र मात्रा जस्ता जोखिम मूल्याङ्कन कारकहरूका आधारमा गरिन्छ ।
- ❑ **दाबी प्रक्रिया:** बीमकहरूले क्षतिपूर्तिको रकम निर्धारण गर्न बीमितहरूले पेश गरेको दाबीहरूको मूल्याङ्कन गर्छन् । ग्राहकको विश्वास कायम राख्नका लागि समयमै र निष्पक्ष दाबी प्रक्रिया महत्त्वपूर्ण छ ।
- ❑ **पुनर्बीमा:** बीमकहरूले ठूला नोक्सानीहरूबाट बच्नका लागि पुनर्बीमा खरिद गर्छन् । पुनर्बीमा कम्पनीहरूले प्राथमिक बीमकलाई रक्षावरण प्रदान गर्दछन् । बीमा कम्पनीहरूले आफूले बहन गर्ने जोखिम निश्चित गरी बाँकी जोखिमको बीमा गर्दछन्, यसरी बीमा कम्पनीले गर्ने बीमालाई पुनर्बीमा भनिन्छ ।
- ❑ **प्रविधिको प्रयोग:** प्रविधिले बीमा अभ्यासहरूमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ, जसमा अनलाइन पोलिसी व्यवस्थापन, डिजिटल अन्डरराइटिंग प्रक्रियाहरू, दाबी स्वचालन, जोखिम मूल्याङ्कन र मूल्य निर्धारणको लागि डेटा एनालिटिक्स समावेश हुन्छ ।
- ❑ **बीमा शिक्षा र संरक्षण:** सरकार र बीमा क्षेत्रमा संलग्न संस्थाहरूले बीमा शिक्षालाई प्राथमिकता दिन्छन् जसले उपभोक्तालाई बीमा उत्पादनहरू, रक्षावरणका विकल्पहरू, बीमितहरूको अधिकार तथा जिम्मेवारीहरू बुझ्न मद्दत गर्दछ ।
- ❑ **अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग:** धेरै जोखिमहरूको विश्वव्यापी प्रकृतिलाई ध्यानमा राख्दै, बीमकहरूले आफ्नो अन्तर्राष्ट्रिय सञ्जाल प्रयोग गरी जोखिम व्यवस्थापन गर्न र बीमा उद्योगमा वित्तीय स्थिरता सुनिश्चित गर्न एक अर्कासँग सहयोग र समन्वय गर्छन् ।

७. दक्षिण एसिया र बीमा (South Asia and Insurance)

भारतमा बेलायती शासन भएको बेलामा बेलायतीहरू आफ्नो सम्पत्तिको बीमा बेलायती बीमा कम्पनीहरू मार्फत गर्ने गर्दथे । बेलायतीहरूले भारतमा आई बसेका बेलायती विधुवाहरूको लागि सर्वप्रथम सन् १८१८ मा ओरियण्टल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड स्थापना गरेका थिए । सन् १८७० मा बम्बे म्युचुअल लाइफ इन्स्योरेन्स सोसाइटीको स्थापना भएको थियो । भारतीय स्वतन्त्रता अघि भारतीयको लागि युरोपेलीको लागि भन्दा बढी बीमादर कायम गरी भारतीय माथि विभेद गर्ने गरिन्थ्यो । सन् १९०६ मा नेशनल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड स्थापना भयो । सन् १९१२ मा भारतमा जीवन बीमा कम्पनी ऐन जारी भयो । उक्त ऐनले बीमाङ्कीबाट जीवन बीमाको आवधिक मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने र बीमाशुल्कदरको तालिका

हुनुपर्ने व्यवस्था भयो । सन् १९३९ मा भारतमा बीमा ऐन जारी भयो, जुन ऐन भारत, पाकिस्तान र बंगलादेशमा हालसम्म पनि लागूको अवस्थामा छ । भारतीय स्वतन्त्रता पश्चात् नयाँ बनेको देशहरू भारत र पाकिस्तानले आ-आफ्नो बीमा नीति अख्तियार गरे भने नेपाल, श्रीलंका, अफगानिस्तान लगायतका देशहरूमा बीमा सुसुप्त अवस्थामा नै थियो ।

८. नेपालमा बीमा व्यवसायको विकास (Development of Insurance in Nepal)

नेपालमा वि.सं. १९९४ सालमा नेपाल बैंक लिमिटेडको स्थापना भएपछि मात्र आधुनिक वित्तीय प्रणालिको विकास भएको मानिन्छ । बैंकिङ प्रणालीमा आयात निर्यात हुने सामान तथा धितो राखेको बस्तुको सुरक्षा गर्नका लागि बीमा गर्नु अपरिहार्य थियो । त्यस्तो बीमाका लागि भारतीय बीमा कम्पनीहरूको भर पर्नु पर्थ्यो । त्यसैले नेपालमा आफ्नै बीमा कम्पनीको आवश्यकता महसूस गरी वि.स. २००४ सालमा नेपाल बैंक लिमिटेडको अग्रसरता र स्वामित्वमा पहिलो बीमा कम्पनीको रूपमा “नेपाल माल चलानी तथा बीमा कम्पनी” को स्थापना भयो । यस कम्पनी मार्फत् नेपाली वस्तुहरूको बीमा नेपालमा नै गर्न चाहनेहरूका लागि बाटो खुल्ला भयो । बीमाको महत्व र आवश्यकता बढ्दै जाँदा नेपाल सरकारले राज्यको आफ्नै बीमा कम्पनी आवश्यक भएको महसूस गर्यो । तसर्थ, वि.सं. २०२४ सालमा राष्ट्रिय बीमा संस्थान प्रा. लि. को स्थापना भयो । सो कम्पनीलाई वि.सं. २०२५ सालमा राष्ट्रिय बीमा संस्थान ऐन, २०२५ जारी गरी सरकारी कम्पनीका रूपमा राष्ट्रिय बीमा संस्थानका रूपमा परिवर्तन गरियो । निर्जीवन बीमा व्यवसाय मात्र गर्दै आएको यस कम्पनीले वि.स. २०२९ सालबाट जीवन बीमा व्यवसाय पनि प्रारम्भ गर्यो । वि.सं. २०४४ सालमा नेपालमा पहिलोपल्ट निजीक्षेत्रको सक्रियतामा विदेशी लगानीमा संयुक्त लगानीको बीमा कम्पनी स्थापना भयो । जीवन तथा निर्जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने उद्देश्यका साथ नेशनल लाइफ एण्ड जनरल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडको स्थापना भएको थियो । हाल उक्त कम्पनी जीवन तथा निर्जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने अलग अलग (दुई) कम्पनीमा विभाजन भैसकेको छ । वि.सं. २०४६ सालको राजनीतिक परिवर्तन पश्चात् बनेको सरकारले उदार अर्थनीति अवलम्बन गर्यो । जसअनुरूप सार्वजनिक उद्योगहरू निजीकरण गर्ने क्रमसँगै निजीक्षेत्रलाई अन्य उद्योग जस्तै बीमा उद्योगमा आकर्षित गर्ने नीति सरकारले लियो । तत्पश्चात् नेपालमा निजीक्षेत्रको स्वामित्वमा बीमा कम्पनीहरू स्थापना हुने लहर नै चल्यो । यसरी आ.व. २०७८/७९ को अन्तसम्ममा जीवन बीमा कम्पनी १९, निर्जीवन बीमा कम्पनी २० र पुनर्बीमा कम्पनी २ गरी नेपालमा कूल ४१ वटा बीमा कम्पनी रहेका थिए । नेपाल बीमा प्राधिकरणले बीमा व्यवसाय लाई व्यवस्थित, नियमित, प्रतिस्पर्धी

तथा विश्वसनीय बनाउन, बीमकहरूले पुँजी वृद्धि गर्नुपर्ने प्रावधान आएपछि सो बमोजिम आ.व. २०७९/८० को सुरुवातसँगै बीमकहरू गाभ्ने र गाभ्ने क्रम सुरु भई हाल जम्मा जीवन बीमा कम्पनी १४, निर्जीवन बीमा कम्पनी १४, पुनर्बीमा कम्पनी २ र नयाँ लघुबीमा कम्पनी ७ गरी नेपालमा कूल ३७ वटा बीमा कम्पनीहरू रहेका छन्।

९. नेपाल सरकारबाट भएका पहलहरू (Initiative from Government of Nepal)

नेपालको संविधान, २०७२ मा बीमा क्षेत्रको सञ्चालन सम्बन्धी मूल जिम्मेवारी संघीय सरकारलाई तोकिएको र बीमा व्यवसायको सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य संघ र प्रदेश सरकारको साझा अधिकारबाट सञ्चालन गर्ने गरी संवैधानिक मार्गदर्शन प्राप्त भएको छ। त्यस्तै पन्ध्रौँ योजना २०७६/७७ देखि २०८०/८१ मा बीमा क्षेत्रको सुदृढ र बिस्तारित बीमा सेवाबाट जोखिम न्यूनीकरण गरी उत्थानशील समाज र अर्थतन्त्र निर्माण गर्ने सोचबाट बीमा क्षेत्र नेपाल सरकारको प्राथमिकतामा रहेको बुझ्न सकिन्छ। बीमा क्षेत्रको विकासमा नेपाल सरकारबाट भएका प्रयासहरूलाई देहाय अनुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

- ❑ सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावलीमा रु. २० लाख भन्दा बढीको सार्वजनिक निर्माण कार्य गराउँदा अनिवार्य बीमा गराउनुपर्ने व्यवस्था गरिएको।
- ❑ आयकर ऐन २०५८ मा जीवन बीमा बापत खर्च भएको वार्षिक रु. ४० हजार कूल आमदानीबाट खर्च कट्टी गर्न पाउने र सम्पत्ति बीमा अन्तर्गत घर बीमामा रु. ५ हजार कर छूटको सुविधा प्रदान गरिएको।
- ❑ यातायात व्यवस्था ऐन तथा नियमावलीमा सवारी साधनको दर्ता तथा नवीकरण गर्दा अनिवार्य तेस्रो पक्ष बीमा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको।
- ❑ नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रम र बजेटमा हरेक वर्ष बीमा क्षेत्रको विकास र विस्तार गर्ने नीति तथा कार्यक्रम अवलम्बन गर्ने गरिएको।
- ❑ कृषि तथा पशुपन्छी बीमामा बीमाशुल्कको ८० प्रतिशत, खाद्य भण्डारको बीमामा ५० प्रतिशत, वनस्पति तथा जडिबूटीको बीमामा ५० प्रतिशत अनुदानको व्यवस्था गरिएको।
- ❑ राष्ट्रसेवक निजामति कर्मचारीको रु. १० लाख बराबरको हरेक वर्ष दुर्घटना बीमा गरिँदै आएको।
- ❑ अन्तरराष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय प्रतियोगितामा सहभागी हुने खेलाडी तथा प्रशिक्षकको बीमा गर्ने व्यवस्था मिलाईएको।

- ❑ वैदेशिक रोजगारमा जाने कामदारहरूको रु. १० लाख बराबरको वैदेशिक रोजगार म्यादी बीमा अनिवार्य गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको ।
- ❑ नेपाल सरकारले नागरीकहरूको स्वास्थ्य बीमाका लागि रु. १ लाख बराबरको स्वास्थ्य बीमा बोर्ड मार्फत स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रम लागू गरेको ।
- ❑ श्रम ऐनमा रोजगारदाताले प्रत्येक श्रमिकको कम्तीमा बार्षिक १ लाख रुपैयाँ बराबरको औषधि उपचार बीमा गराउनुपर्ने र बीमा गर्दा लाग्ने बीमाशुल्क रोजगारदाताले र श्रमिकले आधा आधा व्यहोर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको ।
- ❑ श्रम ऐनमा रोजगारदाताले प्रत्येक श्रमिकको अनुसूकै प्रकारको दुर्घटनालाई समेट्ने गरी कम्तीमा सात लाख रुपैयाँ बराबरको दुर्घटन बीमा गराउनुपर्ने व्यवस्था रहेको ।

१०. बीमाको महत्व (Importance of Insurance)

(क) व्यक्तिको लागि बीमाको महत्व

- ❑ **सुरक्षा प्रदान:** बीमाले व्यक्तिको जीवन तथा सम्पत्तिको जोखिम विरुद्ध सुरक्षा प्रदान गर्दछ । जीवन बीमाको हकमा बीमितको मृत्यु भएको अवस्थामा तथा जीवन बीमा अवधि समाप्त भएको अवस्थामा बीमितको आश्रित तथा निजलाई नै एकमुष्ट रकम भुक्तानी गरिनेछ । यसबाट बीमित वा बीमितको आश्रितलाई क्षतिपूर्ति प्राप्त हुन्छ । बीमाले मृत्यु, बुढेसकाल, आगलागी, चोरी, डकैती जस्ता जोखिमहरू विरुद्ध आर्थिक सुरक्षा प्रदान गर्दछ ।
- ❑ **मनमा शान्ति:** बीमाले विभिन्न प्रकारका जोखिमहरू विरुद्ध आर्थिक सुरक्षा प्रदान गर्ने भएकोले व्यक्ति तनाव तथा डरबाट मुक्त रहन्छ, मनमा शान्ति प्राप्त हुन्छ र राम्रोसँग कार्य सम्पादन गर्ने हौसला प्राप्त हुन्छ । बीमा नहुँदा आँधी, तुफान, आगजनी, दुर्घटना, चोरी, डकैती, मृत्यु लगायतका नियन्त्रण गर्न नसकिने विपद्हरूले मानिसलाई आर्थिक रुपमा मात्र नभएर मानसिक रुपमा कमजोर बनाउने एवं चिन्ता र तनावमा राख्ने अवस्था रहन्छ ।
- ❑ **निर्भरतामा कमी:** परिवारको मुली अर्थात् कमाउने व्यक्तिको अचानक मृत्यु भएमा वा बहुमुल्य सम्पत्तिको क्षति भएमा परिवारको सदस्यलाई पीडा हुन जान्छ । यसबाट अन्य व्यक्ति वा समाजमा भरपर्नु पर्ने हुन सक्छ । बीमा गरेको रहेछ भने त्यस्तो निर्भरतामा कमी आउँछ । बीमाले विभिन्न जोखिमहरू विरुद्ध आर्थिक संरक्षण प्रदान गरेर परनिर्भरतामा कमी ल्याउँछ ।
- ❑ **वचतमा प्रोत्साहन:** जीवन बीमा बचतको राम्रो माध्यम हो । मुनाफामा सरिक हुने

जीवन बीमाको अवधि समाप्त हुनासाथ बीमितले निजले बीमा गरेको बीमाङ्क रकम र बोनस बापतको रकम एकमुष्ट फिर्ता पाउँछ । यदि बीमा अवधिको बीचैमा निजको मृत्यु भएमा निजको हकवालालाई उक्त रकम भुक्तानी दिइन्छ । बीमा गरेपश्चात् बोनस सहित रकम फिर्ता पाइने हुनाले अनावश्यक तथा फजुल खर्चमा कटौति गरी बीमाशुल्क भुक्तानी गरिने हुँदा जीवन बीमाले बचत गर्न प्रोत्साहन गर्दछ ।

- ❑ **नाफामूलक लगानी:** जीवन बीमामा गरिएको लगानीलाई नाफादायक बनाउन सकिन्छ । मुनाफामा सरीक हुने सावधिक जीवन बीमामा बीमकको मुनाफाको हिस्सा बोनसको रूपमा बीमितले पाउने हुँदा सो वापत आर्जित आयलाई नाफादायक लागानी मान्न सकिन्छ ।
- ❑ **आवश्यकता पूर्ति:** व्यक्तिको विभिन्न आवश्यकताहरू हुन्छन् । जस्तै, पारिवारिक आवश्यकता, बुढेसकालको आवश्यकता, छोराछोरीको आवश्यकता, शैक्षिक आवश्यकता आदि । यदि मानिसले आफ्नो वा परिवारका सदस्यहरूको बीमा गरेमा भविष्यमा यस्ता आवश्यकताहरू पूरा गर्न सहयोग गर्दछ ।
- ❑ **कर लाभ:** जीवन बीमा गरे वापत वार्षिक रु. ४०,००० सम्मको बीमाशुल्क कर योग्य आयमा छुट पाइन्छ । यसरी बीमा मार्फत करमा लाभ प्राप्त गर्न सकिन्छ । यसरी करमा लाभ दिने प्रचलनले जीवन बीमा गर्ने मानिसलाई प्रोत्साहन गर्दछ । घरबीमा गरे बापत करयोग्य आयमा रु. ५००० सम्मको छुट व्यवस्था रहेको छ ।

(ख) व्यवसायको लागि बीमाको महत्व

- ❑ **अनिश्चित हानीबाट संरक्षण:** बीमाले व्यवसायमा हुनसक्ने ठूला ठूला हानीबाट संरक्षण गर्दछ । व्यवसायमा ठूलो लगानी भएको हुन्छ । जसमा उद्योग, भवन, गोदाम, मेसिन तथा औजारहरू रहेका हुन्छन् । थोरै मात्र असावधानी तथा दुर्घटनाले ठूलो क्षति हुन सक्छ । यसबाट जीउधनको साथै तेस्रो पक्षको समेत क्षति हुन सक्छ । बीमा गरेको अवस्थामा कुनै कारणले क्षति भएको सम्पत्तिको क्षतिपूर्ति बीमकबाट प्राप्त हुन्छ ।
- ❑ **दक्षतामा वृद्धि:** व्यवसायका उच्च पदाधिकारी वा अन्य कर्मचारीहरू विभिन्न व्यवसायिक जोखिमहरूबाट निश्चिन्त रहेमा सङ्गठनमा कडा मेहनत तथा बढी समय समर्पण गर्न सक्दछन । नाफा अधिकीकरणको लागि उनीहरूले राम्रोसँग कार्य सम्पादन गर्न सक्दछन् । यसबाट उनीहरूको व्यवसायिक निपूणता तथा कार्यदक्षतामा वृद्धि हुन जान्छ ।

- ❑ **व्यापार व्यवसायमा सुविधा:** व्यापार व्यवसायमा सामानहरू एक स्थानबाट अर्का स्थानमा ल्याउने लाने कार्य गरिने रहनु पर्दछ । सामान ढुवानी गर्दा बाटोमा विभिन्न जोखिमहरू आइपर्न सक्छन् । त्यस्ता जोखिमबाट आर्थिक सुरक्षा प्राप्त गर्नका लागि बीमाले महत्वपूर्ण सहयोग पुर्याउँदछ । बीमाले व्यापार व्यवसाय सँग सम्बन्धित अन्य थुप्रै प्रकारको बीमा सेवाहरू समेत उपलब्ध गराउँछ ।
- ❑ **व्यापार व्यवसायमा निरन्तरता:** बीमाले व्यापार व्यवसायको निरन्तरताको लागि विभिन्न प्रकारका वित्तीय सुरक्षा उपलब्ध गराउँदछ । व्यापारमा कुनै कुनै कारणले नोक्सानी भएको खण्डमा बीमाले उक्त नोक्सानीको क्षतिपूर्ति प्रदान गर्दछ ।
- ❑ **साखको आधार:** बीमाको कारणले उक्त व्यवसाय सुरक्षित छ भन्ने विश्वास सरोकारवाला तथा आम जनमानसमा पैदा हुने हुनाले मानिसहरूको उक्त व्यवसाय प्रतिको धारणा सकारात्मक बन्दछ । बीमा गरिएको व्यवसायको शाख वृद्धि हुँदै जान्छ । अन्ततः उक्त शाखको बिस्तारले व्यवसायको मूल्य अधिकीकरण गर्न सघाउ पुर्याउँदछ ।
- ❑ **कर्मचारीको कल्याण:** कुनै व्यवसाय वा संस्थामा कार्यरत कर्मचारीहरूको बीमा गरिएको छ भने उनीहरूले जोखिम विरुद्ध आर्थिक सुरक्षा प्राप्त गर्दछन् । त्यस्तै व्यवसायको बीमा गर्दा व्यवसायको लागत र मानव साधनको खर्च कम हुन जाने हुनाले कर्मचारीलाई राहत महसुस हुनुको साथै कर्मचारीको कल्याण समेत हुन्छ ।

(ग) समाजको लागि बीमाको महत्व

- ❑ **आर्थिक विकास:** बीमाशुल्क बापत प्राप्त रकमले देशको आर्थिक विकासको लागि आवश्यक पूँजीको ठूलो हिस्साको पूर्ति गर्न सक्दछ । हाल नेपालमा बीमा कम्पनीहरूले समेत आफ्नो कोषमा रहेको रकमको ठूलो हिस्सा वाणिज्य बैंकहरूमा लगानी गरेका छन् । बैंकमा लगानी भएको उक्त रकम विभिन्न उत्पादनमूलक क्षेत्रहरूमा लगानी भइरहेको हुनाले यस्तो लगानीले देशको आर्थिक विकासमा दिर्घकालीनरूपमा सकारात्मक प्रभाव पार्न सक्दछ सक्दछ । यसको आलवा बीमा कम्पनीहरूले पूँजीबजार लगायत प्राधिकरणले तोकेका विभिन्न उत्पादन एवं रोजगारमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्दा ती क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि भई आर्थिक विकासमा महत्वपूर्ण योगदान पुग्दै आएको छ ।
- ❑ **मुद्रास्फीतिमा कमी:** बीमाले जोखिमहरू विरुद्ध सुरक्षा प्रदान गर्ने, आमा नागरिकमा बचत गरी बीमाशुल्क भुक्तानी गर्ने बानीको विकास गर्ने तथा बीमकहरूको जगोडा

कोषबाट उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्ने हुनाले व्यक्तिहरूको अनावश्यक खर्चमा न्युनता आउने र अन्ततः मुद्रास्फीतिमा कटौती गर्न सघाउ पुर्याउँछ ।

- ❑ **सम्पत्तिको सुरक्षा:** बीमाले सार्वजनिक सम्पत्तिको आर्थिक सुरक्षा प्रदान गर्दछ । यदि कुनै विपत्तिको कारण सम्पत्तिको क्षति भएमा बीमाले त्यसको क्षतिपूर्ति गर्ने हुनाले बीमाबाट सार्वजनिक सम्पत्तिको आर्थिक सुरक्षा प्राप्त हुन्छ । त्यसैले देशका ठूलो बाँध, परियाजना, निर्माण, संरचनाहरूको बीमा अनिवार्य रूपमा गरिएको हुनुपर्दछ ।
- ❑ **सामाजिक विसङ्गतीमा कमी:** बीमाले मानिसमा बचत गर्ने बानीको विकास गराउने, सामाजिक कार्यहरूमा अनावश्यक फजुल खर्च न्युनीकरण गर्न प्रोत्साहन गर्ने, मानसिक शान्तिको वातावरण सिर्जना गर्ने हुँदा समाजमा लागूपदार्थ एवं मादकपदार्थको सेवन गरी सामाजिक अशान्ति कायम गर्ने परिपाटीलाई न्युनीकरण गर्दै सामाजिक विसंगतिमा कमी ल्याउने तथा सामाजिक मूल्य र मान्यताको संरक्षण गर्ने कार्यमा समेत बीमाले महत्वपूर्ण योगदान गर्दछ ।

११. बीमाको आधारभूत सिद्धान्त (Fundamental Principles of Insurance)

क) परम सद्दिश्वासको सिद्धान्त (Principle of Utmost Good Faith)

यो सिद्धान्त बीमाको सबैभन्दा महत्वपूर्ण र आधारभूत सिद्धान्त हो । बीमक र बीमित बीच धेरै विश्वास अर्थात परम सद्दिश्वास हुन आवश्यक हुन्छ भन्ने कुरा यो सिद्धान्तले भन्छ । बीमक र बीमित दुबैले बीमा गरिएको जीवन वा वस्तुको बारेमा आफूले थाहा पाएसम्मको सत्य र यथार्थ कुरा भन्नुपर्दछ वा उल्लेख गर्नु पर्दछ, अत्यन्तै सानो भन्दा सानो कुरा पनि कुनै पनि बहानामा ढाँट्न पाइन्न भन्ने सिद्धान्तलाई नै परम् सद्दिश्वासको सिद्धान्त भनिन्छ । यदि सद्दिश्वासको पालना नगरी कुनै झुट्टा विवरण दिएको रहेछ भने कुनै पनि पक्षले करार भङ्ग गर्न सक्छ र हर्जाना दाबी गर्न सक्छ । बीमामा बीमित वा बीमकले झुट्टा विवरण दिई बीमा गरेको खण्डमा परम् सद्दिश्वासको सिद्धान्तको उल्लङ्घन भएको मानिन्छ । यदि बीमकलाई यो कुराको जानकारी हुन गयो भने उसले बीमा करार भङ्ग गर्न सक्छ । जालसाजी गरी बीमा गर्न खोजेको भनी उल्टै बीमितसँग हर्जाना माग गर्न सक्छ । बीमितलाई आफ्नो सम्पत्तिमा हुन सक्ने जोखिम बारेमा सबैभन्दा बढी जानकारी हुन्छ । उसले दिएको जानकारीको आधारमा नै बीमाशुल्क निर्धारण हुन्छ । त्यसैले सम्पत्तिको जोखीमाङ्कनको लागि बीमितले सबै आवश्यक कुराहरू सही र दोहोरो अर्थ नलाग्ने तरिकाले कुनै कुरा गोप्य नराखी उल्लेख गर्नु पर्दछ । यो सिद्धान्त जीवन, निर्जीवन तथा अन्य सबै खाले बीमामा समान ढङ्गले लागू हुन्छ ।

ख) बीमायोग्य हितको सिद्धान्त (Principle of Insurable Interest)

बीमा गरिएको जीवनको क्षति हुँदा बीमितलाई नोक्सान हुने अवस्था भएमा बीमायोग्य हितको सिद्धान्त लागू हुन्छ । उदाहरणको लागि मानौं कुनै व्यक्तिको गाडी चोरी भयो वा हरायो भने उसलाई नोक्सानी हुन्छ र उ दुःखी हुन्छ । त्यस्तै, कुनै व्यक्तिको बाबु वा आमाको मृत्यु भयो भने उसलाई उक्त मृत व्यक्तिको कमाई बराबरको नोक्सानी हुनुको साथै ऊ दुःखी पनि हुन्छ । बीमा गरिने वस्तु वा जीवनको मूल्य बढ्दा, त्यसको राम्रो अवस्था आउँदा, त्यसमा नाफा हुँदा वा त्यसको उन्नति हुँदा बीमित खुसी हुन्छ भने उक्त वस्तु वा जीवनको मूल्य घट्दा, त्यसको नराम्रो अवस्था आउँदै, त्यसमा घाटा हुँदा, त्यसको अवनति वा क्षति हुँदा बीमितलाई नोक्सान वा दुःख हुन्छ । त्यसलाई बीमायोग्य हित भएको मानिन्छ ।

त्यस्तै, कुनै व्यक्तिले अर्काको छोराछोरी वा अर्काको घरको बीमा गर्न सक्दैन । किनभने अर्काको घरको क्षतिबाट उक्त व्यक्तिलाई प्रत्यक्ष हानी नोक्सानी हुँदैन र उक्त घरसँग निजको सम्बन्ध हुँदैन । साधारणतया सम्पत्तिको मालिक वा कुनै व्यक्तिको अभिभावक, साझेदार, अङ्गशियार आदिमा बीमायोग्य हित हुन्छ । बीमायोग्य हित भएको मानिसले जुन वस्तुमा आफ्नो बीमायोग्य हित हुन्छ, त्यसको बीमा गर्न पाउँछ । तर माथि उल्लेखित अवस्था भन्दा अन्य अवस्थाहरूमा समेत बीमायोग्य हित हुन सक्छ । बीमालाई जुवा जस्तो हुनबाट रोक्न र बीमामा नैतिक नोक्सानी हुनबाट बचाउन बीमायोग्य हितको सिद्धान्त आवश्यक पर्छ ।

ग) क्षतिपूर्तिको सिद्धान्त (Principle of Indemnity)

बीमा अवधिभित्र बीमा गरिएको वस्तु वा जीवनमा हुने क्षति वा हानी भएको खण्डमा बीमितसँग लिइएको बीमाशुल्कको सट्टामा बीमकले बीमा गरिएको रकमभन्दा बढी नहुने गरी भुक्तानी गर्नु पर्दछ । यो सिद्धान्तले रक्षावरण गरिएको जोखिमको कारणबाट भएको क्षति बराबरको रकम भुक्तानी गर्नु पर्दछ भन्दछ । तर बीमा गरिएको रकम भन्दा बढि क्षति भएको खण्डमा बढीमा बीमा गरिएको रकम सम्म मात्र बीमकले भुक्तानी गर्दछ । जीवन बीमा, स्वास्थ्य बीमा जस्ता केही बीमामा भने यो सिद्धान्त लागू हुँदैन । बीमाले क्षतिपूर्ति प्रदान गर्ने हुनाले त्यसलाई क्षतिपूर्तिको करार समेत भनिन्छ । जीवन बीमा लगानी र बीमाको मिश्रित स्वरूप हो । मानिसको जीवनको मूल्याङ्कन गर्न नसकिएको हुनाले जीवन बीमामा क्षतिपूर्तिको सिद्धान्त लागू हुँदैन ।

घ) प्रत्यासनको सिद्धान्त (Principle of Subrogation)

अन्य पक्षको ठाँउ लिनुलाई नै प्रत्यासन भनिन्छ । बीमाको सम्झौता अनुसार क्षतिपूर्ति

गरीसके पश्चात् बीमा गरिएको सम्पत्तिको स्वामित्व वा त्यसलाई उपयोग वा भोगचलन गर्ने अधिकार बीमकलाई प्राप्त हुन्छ, त्यसैलाई नै प्रत्यासनको सिद्धान्त भनिन्छ । जस्तै, रामको मोटर हरायो र बीमकले रामलाई बीमा बापतको रकम क्षतिपूर्ति दियो भने रामको हराएको मोटरको सबै अधिकार अब बीमा कम्पनीको हुन्छ । यदि उक्त मोटर खोज्न, फेला परेमा बेच्न वा प्रयोग गर्ने सबै अधिकार बीमकको हुन्छ । यदि प्रत्यासनको सिद्धान्त नहुने हो भने बीमितलाई दोहोरो फाइदा हुन जान्छ । बीमामा फाइदा वा नाफा गर्न पाइँदैन । यदि बीमितको सामानको क्षति तेस्रो पक्षले गरेको रहेछ भने बीमकले बीमितलाई क्षतिपूर्ति गरिसके पश्चात् तेस्रो पक्षबाट उक्त रकम असुलउपर गर्ने अधिकार बीमकको हुन्छ । यदि तेस्रो पक्षबाट बीमा गरेको भन्दा बढी रकम असुल भयो भने उक्त बढी भएको रकम बीमकले बीमितलाई दिनु पर्दछ । तर यो सिद्धान्त जीवन बीमामा लागू हुँदैन ।

ड) निकटतम् कारणको सिद्धान्त (Principle of Proximate Cause)

बीमा गरिएको सम्पत्तिको क्षति विभिन्न कारणले हुन सक्दछ । जस्तै: बीमा करारमा प्रष्टरूपमा लेखिएको जोखिमको कारणबाट भएको क्षति, बीमा करारमा लेखिएको तर अपवादमा परेको जोखिमको कारणबाट भएको क्षति तथा कहिँ उल्लेख नै नगरिएको कारणबाट भएको क्षति । कुन कारणबाट क्षति भएको हो सो कारण पत्ता लगाउनु पर्दछ । क्षतिका धेरै कारणहरूमध्ये सबैभन्दा नजिकको कारणलाई निकटतम् कारण भनिन्छ । उक्त निकटतम् कारण बीमा गरिएको जोखिम हो भने बीमकले क्षतिपूर्ति प्रदान गर्दछ, अन्यथा प्रदान गर्दैन । यसरी क्षतिको निकटतम् कारणको बीमा भएको हुनुपर्ने सिद्धान्तलाई निकटतम् सिद्धान्त भनिन्छ । जस्तै: रामको घर बीमा गरिएको थियो । चट्याङ परेको कारणले उसको घरको बिजुलीको मिटरमा बिजुलीको तार सर्त भयो र त्यसबाट उसको घरमा आगजनी भयो । यस उदाहरणमा, चट्याङ पर्नु, बिजुलीको तार सर्त हुनु आदि घरमा आगो लाग्नुको कारणहरू हुन् तर आगो लाग्नुका सबैभन्दा नजिकको कारण भनेको तारमा सर्त सर्किटिङ् हुनु हो । त्यसकारण अब रामले चट्याङको बीमा मात्र गरेको रहेछ भने उसले बीमा बापतको क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्न सक्दैन । यदि उसले सर्त सर्किटिङको समेत बीमा गरेको रहेछ भने बीमा बापतको क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्न सक्छ । तसर्थ, निकटतम् कारणको बीमा गरेको छ भने मात्र बीमकले बीमितलाई क्षतिपूर्ति प्रदान गर्दछ ।

च) योगदानको सिद्धान्त (Principle of Contribution)

कुनै पनि बीमितले आफ्नो सम्पत्ति एकभन्दा धेरै बीमकसँग बीमा गराएको हुन सक्छ । त्यसरी एकभन्दा बढी बीमकसँग बीमा गराएको रहेछ भने क्षति हुँदाको बखत बीमितले सबै बीमकसँग छुट्टाछुट्टै क्षति बापतको रकम लिन सक्दैन । यदि उक्त बीमितले सबै बीमकसँग

क्षति बापतको रकम लिने हो भने उसलाई क्षतिबाट नाफा हुन जान्छ । बीमा नाफा होइन क्षतिपूर्ति मात्र हो । यसरी नाफा गर्ने कार्यलाई मान्यता दिइयो भने बीमा सट्टेवाजी वा जुवामा परिणत हुन्छ । त्यसैले सबै बीमकहरूले कूल क्षतिपूर्ति रकमको योगफल बराबर हुनेगरी क्षति भएको समानुपातिक हिसाबले बीमितलाई क्षतिपूर्ति रकमको योगफल बराबर हुनेगरी क्षतिभएको समानुपातिक हिसाबले बीमितलाई क्षतिपूर्ति प्रदान गर्दछन् । जसको कूल योगफल क्षति भएको रकम बराबर हुन पुग्दछ । जस्तै: रामको घरमा आगजनी भयो रु. १,००,००० बराबरको क्षति भयो । उसले तीन वटा बीमकहरू प्रत्येक सँग रु. १,००,००० को बीमा गरेको रहेछ । जसले गर्दा उसको एउटै सम्पत्तिको कूल बीमा रकम रु. ३,००,००० हुन पुग्यो । अब उसले बीमा दाबी गर्दा प्रत्येक बीमकसँग दाबी गरी रु. १,००,००० प्राप्त गर्न सक्दैन । बरु उसले तीनवटै बीमकबाट समानुपातमा बराबर रकम अर्थात् प्रत्येक बीमकबाट रु. ३३,३३३.३३ गरी कूल रकम रु. १,००,००० मात्र प्राप्त गर्दछ ।

१२. राष्ट्रिय बीमा नीति २०८० (National Insurance Policy 2080)

बीमा क्षेत्रको बिस्तारसँगै बीमा व्यवसायको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्दै यसलाई सरल, सहज, प्रविधिमैत्री, प्रतिस्पर्धी र अन्तर्राष्ट्रियस्तरको बनाउन चुनौति थपिएको छ । साथै दुर्गम तथा पिछडिएको क्षेत्रमा समेत बीमाको पहुँचलाई स्थापित गर्दै लैजानु पर्ने आज आवश्यकता रहेको छ । त्यसैगरी बीमितको हकहितको संरक्षण गर्दै बीमा व्यवसायलाई अझ बढी सुरक्षित र भरपर्दो बनाउनु पर्ने देखिन्छ । मुलुकमा बीमा व्यवसाय सञ्चालनमा आएको सात दशक नाघी सक्दा समेत छुट्टै राष्ट्रिय बीमा नीति तर्जुमा हुन सकेको थिएन । हालसम्म पनि बीमा क्षेत्रलाई नियमन तथा मार्गदर्शन गर्ने छाता नीति नहुँदा बीमा व्यवसायमा देखिएका समस्या तथा चुनौतीको यथोचित सम्बोधन हुन सकेको देखिदैन । त्यसै गरी बीमा क्षेत्रको कानूनी र संस्थागत विकास गर्न सो क्षेत्रमा हुने गरेका गलत अभ्यासलाई न्यूनीकरण गर्न एकीकृत बीमा नीतिको आवश्यकता महसूस गरी “राष्ट्रिय बीमा नीति, २०८०” आएको छ । बीमा व्यवसायमा आबद्ध जनशक्तिको क्षमता विकास गर्न आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी बीमा सेवालाई छरितो, गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउन, अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास तथा मापदण्ड अनुरूप बीमा क्षेत्रमा भैरहेको विकास, विस्तार र विविधीकरण एवं प्रवर्द्धन गर्न समेत बीमा नीतिले सहयोग गर्ने देखिन्छ । बीमा नीतिले «सहज, पहुँचयुक्त, सुदृढ र गुणस्तरीय बीमा प्रणालीको विकास» गर्ने सोच लिएको छ भने प्रतिस्पर्धी र विश्वसनीय बीमा प्रणालीको विकास एवम् विस्तार गरी बीमा क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्ने लक्ष्य रहेको छ । यस नीतिका ३ (तीन) वटा उद्देश्य, ७ (सात) वटा

नीतिगत मार्गदर्शन र विभिन्न कार्यनीति तय गरेको छ । नीति कार्यान्वयनमा प्रभावकारी समन्वय तथा सम्बद्ध निकायलाई नीतिगत निर्देशन एवम् मार्गदर्शन प्रदान गर्न अर्थमन्त्रीको अध्यक्षतामा एक निर्देशक समितिको समेत व्यवस्था रहेको छ । नीति कार्यान्वयनका क्रममा आउन सक्ने सम्भावित जोखिमहरू समेत पहिचान गरिएको छ । नीतिको मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजा, नीति कार्यान्वयनका सन्दर्भमा प्राप्त अनुभव र नीतिको सान्दर्भिकता, उपयुक्तता र समग्र प्रभावकारिता समेतको आधारमा पाँच वर्षमा नीतिको पुनरावलोकन गर्ने उल्लेख छ ।

१३. बीमा ऐन, २०७९ (Insurance Act. 2079)

बीमा प्रणाली तथा बीमा व्यवसायलाई व्यवस्थित, नियमित, प्रतिस्पर्धी तथा विश्वसनीय बनाई त्यसको विकास गर्न, बीमा व्यवसायको स्वस्थ प्रतिस्पर्धाबाट सर्वसाधारणलाई गुणस्तरिय तथा भरपर्दो बीमा सेवा उपलब्ध गराउन एवं बीमा व्यवसायको प्रभावकारी रूपमा नियमन गरी बीमितको हक हित संरक्षण गर्नको लागि वि.सं. २०७९ सालमा “बीमा ऐन, २०७९” आएको छ । सोही ऐनले बीमा प्राधिकरणलाई एउटा स्वायत्त नियमनकारी निकायको रूपमा स्थापित गरेको हो । बीमा ऐनमा बीसवटा परिच्छेदभित्र जम्मा १७२ वटा दफाहरू रहेका छन् । पहिलो परिच्छेदमा प्राधिकरणको संक्षिप्त नाम, विस्तार र प्रारम्भ तथा परिभाषा रहेका छन् । त्यसैगरी दोस्रो परिच्छेदमा प्राधिकरणको गठन व्यवस्था र काम, कर्तव्य र अधिकारको उल्लेख गरिएको छ । त्यसैगरी परिच्छेद तीनमा प्राधिकरणको कोष, लेखा तथा लेखापरीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था बारेमा उल्लेख गरिएको छ भने चौथो परिच्छेदमा बीमकको इजाजतपत्र सम्बन्धी व्यवस्था छ । परिच्छेद पाँचमा बीमकको पूँजी कोष तथा शेयर बाँडफाँड सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । परिच्छेद छ मा सञ्चालक समिति तथा कार्यकारी प्रमुख, सातौँ परिच्छेदमा बीमा व्यवसाय संचालन, आठौँ परिच्छेदमा लघु बीमा व्यवसाय, नवौँ परिच्छेद पुनर्बीमा व्यवसाय र दशौँ परिच्छेदमा बीमकको लेखा तथा लेखापरीक्षणको सम्बन्धमा व्यवस्था गरिएको छ । त्यसैगरी, परिच्छेद एघारमा बीमा मध्यस्थकर्ता वा अन्य बीमा सेवा प्रदायक सम्बन्धी व्यवस्था, परिच्छेद बाह्रमा नियमन, निरीक्षण तथा अनुगमन, परिच्छेद तेह्रमा समस्याग्रस्त बीमक, परिच्छेद चौधमा बीमा व्यवसाय हस्तान्तरण तथा बीमक गाभ्ने वा गाभिने व्यवस्था, परिच्छेद पन्ध्रमा बीमा कम्पनीको दामासाही, परिच्छेद सोह्रमा बीमा दाबी, परिच्छेद सत्रमा उजुरी सम्बन्धी व्यवस्था, परिच्छेद अठारमा प्रदेशमा बीमा सञ्चालन र व्यवस्थापन, परिच्छेद उन्नाइसमा कारबाही, कसूर तथा दण्ड सजाय सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ भने परिच्छेद बीसमा विविध अन्तर्गत बीमित हित संरक्षण कोष, बीमा विकास कोष, बीमा सूचना केन्द्र स्थापना, बीमा प्रतिष्ठानको स्थापना लगायतका व्यवस्थाहरू रहेका छन् ।

१४. बीमा नियमावली २०४९ (Insurance Regulation 2049)

बीमा ऐन, २०४९ लाई कार्यान्वयन गर्न सहज तुल्याउनको लागि नेपाल सरकारले बीमा नियमावली, २०४९ जारी गरेको थियो । बीमा ऐन, २०७९ लाई कार्यान्वयन गर्ने गरी नियमावली बन्ने क्रममा रहेकोले हाल बीमा नियमावली, २०४९ नै कार्यान्वयनको अवस्थामा रहेको छ । बीमा नियमावलीमा सातवटा परिच्छेद सहित कूल ४० वटा नियमहरू रहेका छन् ।

१. पहिलो परिच्छेदमा नाम र परिभाषा खण्ड समेटिएको छ ।
२. दोस्रो परिच्छेदमा बीमा व्यवसायको किसिमको बारेमा व्यवस्था गरिएको छ ।
३. तेस्रो परिच्छेदमा बीमक सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ ।
४. चौथो परिच्छेदमा बीमा अभिकर्ता सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ ।
५. परिच्छेद पाँचमा सभेयर सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ ।
६. परिच्छेद छ मा बीमा दाबी भुक्तानी सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ ।
७. अन्यत्र नसमेटिएको विविध व्यवस्थाहरू परिच्छेद सातमा उल्लेख गरिएका छन् ।

१५. नेपाल बीमा प्राधिकरण (Nepal Insurance Authority)

नेपालमा बीमा व्यवसायलाई व्यवस्थित, नियमित, प्रतिस्पर्धी तथा विश्वसनीय बनाई त्यसको विकास गर्न, बीमा व्यवसायको स्वस्थ प्रतिस्पर्धाबाट सर्वसाधारणलाई गुणस्तरीय तथा भरपर्दो सेवा उपलब्ध गराउन नेपाल बीमा प्राधिकरणको स्थापना भएको हो । नेपाल बीमा प्राधिकरण बीमा ऐन, २०७९ को दफा ३ बमोजिम स्थापित अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला स्वशासित, कानूनी व्यक्तित्व भएको एक स्वायत्त संस्था हो । नेपालमा निष्पक्ष, प्रतिस्पर्धी र भरपर्दो बीमा सेवा सुनिश्चित गर्ने उद्देश्य प्राप्त गर्नको लागि प्राधिकरणलाई जिम्मेवारी दिइएको छ । त्यसैगरी, बीमा व्यवसायलाई प्रभावकारी रूपमा नियमन गरी बीमितहरूको हकहितको रक्षा गर्ने दायित्व पनि प्राधिकरणको हो । यी उद्देश्यहरू पूरा गर्न प्राधिकरणले विभिन्न नियामक निकायहरू, निजी क्षेत्र, सरोकारवालाहरू, विदेशी समकक्षीहरू र अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ संस्थाहरूसँग सहकार्य र समन्वय गर्दछ । यो अन्तर्राष्ट्रिय बीमा नियामकहरूको छाता संगठन (IAIS) को संस्थापक सदस्य पनि हो ।

बीमा क्षेत्रको छुट्टै नियामकका रूपमा पहिलो पटक २०२६ सालमा “बीमा समिति” को स्थापना भएको थियो । बीमा ऐन, २०७९ लागू भएसँगै वि.सं. २०७९ कात्तिक २२ मा बीमा

समिति नेपाल बीमा प्राधिकरणमा परिणत भएको हो । नेपाल बीमा प्राधिकरण दक्षिण एशियाकै पहिलो बीमा नियमनकारी निकाय हो ।

प्राधिकरणको सर्वोच्च प्रशासकीय निकायको रूपमा सञ्चालक समिति छ, जसमा पाँच सदस्यहरू छन् । ऐनको दफा ६ अनुसार सञ्चालक समितिको संरचना देहायबमोजिम रहेको छ:

क.	नेपाल सरकारले नियुक्त गरेको व्यक्ति	- अध्यक्ष
ख.	सहसचिव, अर्थ मन्त्रालय	- सदस्य
ग.	सहसचिव, कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	- सदस्य
घ.	जीवन बीमा व्यवसायमा विशेष ज्ञान भएका व्यक्तिहरू मध्येबाट एकजना	- सदस्य
ङ.	निर्जीवन बीमा व्यवसायमा विशेष ज्ञान भएका व्यक्तिहरू मध्येबाट एकजना	- सदस्य

*खण्ड (घ) र (ङ) बमोजिमको सदस्य नियुक्त गर्दा कम्तीमा एकजना महिला रहने गरी गर्नु पर्नेछ ।

**प्राधिकरणले तोकेको अधिकृतस्तरको कर्मचारीले समितिको सचिवको रूपमा कार्य गर्नेछ ।

नेपाल बीमा प्राधिकरणको काम, कर्तव्य र अधिकार (Function and Duties of NIA)

- ❑ बीमा सम्बन्धमा नेपाल सरकारको सल्लाहकारको रूपमा कार्य गर्ने,
- ❑ बीमा कम्पनीको स्थापना गर्न पूर्वस्वीकृति प्रदान गर्ने, इजाजतपत्र प्रदान गर्ने तथा खारेजी गर्ने,
- ❑ बीमा सम्बन्धमा नेपाल सरकारको सल्लाहकारको रूपमा कार्य गर्ने,
- ❑ बीमा व्यवसायको लागि आवश्यक विनियम, निर्देशिका, मार्गदर्शन तथा आदेश जारी गर्ने,
- ❑ बीमा मध्यस्थकर्तालाई इजाजतपत्र प्रदान गर्ने, नवीकरण तथा खारेजी गर्ने,
- ❑ बीमा व्यवसायलाई व्यवस्थित, नियमित, प्रतिस्पर्धी तथा विश्वसनीय बनाउन आवश्यक कार्यक्रम बनाई कार्यान्वयन गर्ने,
- ❑ बीमा व्यवसायको विकास तथा विस्तारको लागि अध्ययन, अनुसन्धान, तालिम, अभिमुखीकरण तथा सचेतना सम्बन्धी कार्य गर्ने वा गराउने,
- ❑ बीमा दायित्व निर्धारण सम्बन्धमा बीमक विरुद्ध बीमितले दिएको उजुरी उपर निर्णय गर्ने,
- ❑ बीमाका विभिन्न पक्षहरूको बीचको विवाद निरूपण गर्ने,

सुपरिवेक्षण कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन प्रदेश कार्यालयहरूको स्थापना गरेको छ । नेपाल बीमा प्राधिकरणका देहाय बमोजिम ६ प्रादेशिक कार्यालयबाट सेवा प्रवाह हुँदै आएको छ:

१. कोशी प्रदेश कार्यालय, विरानगर ।
२. मधेश प्रदेश कार्यालय, वीरगञ्ज ।
३. लुम्बिनी प्रदेश कार्यालय, बुटवल ।
४. गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखरा ।
५. कर्णाली प्रदेश कार्यालय, सुर्खेत ।
६. सुदूरपश्चिम प्रदेश कार्यालय, धनगढी ।

१६. बीमाका प्रकार (Type of Insurance)

बीमालाई विभिन्न तरिकाले विभाजन गर्न सकिन्छ । विभिन्न देशमा स्थानीय कानून अनुसार बीमालाई विभिन्न प्रकारमा विभाजन गरिएको हुन्छ । नेपालमा बीमा नियमावली, २०४९ अनुसार बीमालाई जीवन, निर्जीवन र पुनर्बीमा गरी तीन भागमा विभाजन गरिएको छ । साथै जीवन, निर्जीवन र पुनर्बीमा व्यवसायलाई समेत विभिन्न भागमा विभाजन गरिएको छ ।

क. जीवन बीमा (Life Insurance)

मानिसको जीवनको जोखिम विरुद्ध गरिने बीमालाई जीवन बीमा भनिन्छ । मानिसको जीवनमा आइपर्ने जोखिमले मानिसको जीवनलाई कुनै क्षति पुगेमा वा मृत्यु भएमा बीमाले सो वापत क्षतिपूर्ति प्रदान गर्ने गर्दछ । साथै जीवन बीमाले बचतको कार्य समेत गर्दछ । साधारण प्रकृति (सावधिक जीवन बीमा) को बीमामा बीमा अवधिको अन्तमा बोनस सहित बीमाङ्क रकम प्राप्त हुने हुनाले यसमा लगानीको समेत गुण हुने गर्दछ । यसले बीमितको वा बीमितप्रति आश्रित व्यक्तिहरूको जीवनको आर्थिक सुरक्षा समेत गर्दछ । बीमा ऐन, २०७९ को दफा २ (ज) मा 'जीवन बीमा भन्नाले कुनै व्यक्तिको जीवन सम्बन्धमा निजको उमेरको आधारमा एकमुष्ट वा किस्ताबन्दीमा कुनै खास रकम बुझाएमा निज वा निजले अख्तियारी दिएको व्यक्तिले वा निजको मृत्यु भएको अवस्थामा बीमालेखमा उल्लेख भए बमोजिम निजले अख्तियार दिएको व्यक्ति वा निजले इच्छाएको व्यक्ति वा निजको हकवालाले कुनै खास रकम पाउने गरी बीमकले बीमितसँग गरेको करार सम्झनु पर्दछ' भनी परिभाषित गरिएको छ ।

जीवन बीमाका प्रकार

१. आजीवन जीवन बीमा (Whole Life Insurance)

बीमितको मृत्युपश्चात् निजको हकवालालाई बीमा बापतको रकम प्रदान गर्ने गरी बीमितको जीवनभरीको लागि गरिएको बीमालाई आजीवन जीवन बीमा भनिन्छ । यस्तो जीवन बीमामा बीमितले जीवनभरी बीमा रक्षावरण भएतापनि सीमित अवधिसम्म मात्र बीमाशुल्क बुझाउनु पर्दछ । बीमितको मृत्युपश्चात् बीमितको हकवालालाई एकमुष्ट बीमा बापतको रकम प्रदान गरिन्छ । आफ्नो मृत्युपश्चात् आफ्ना आश्रितहरूको आर्थिक अवस्थामा कुनै कमी नआओस् भन्नाको लागि यस प्रकारको बीमा गरिन्छ । आजीवन जीवन बीमालाई निम्न प्रकारमा विभाजन गर्न सकिन्छ :

- ❑ **साधारण आजीवन जीवन बीमा:** बीमितको मृत्युपश्चात् निजको हकवालालाई बीमा बापतको रकम प्रदान गर्ने गरी बीमितको जीवनभरीको लागि गरिएको बीमालाई साधारण आजीवन बीमा भनिन्छ । यस्तो जीवन बीमामा बीमितले जीवनभरी बीमाशुल्क बुझाउनु पर्दछ । बीमितको मृत्युपश्चात् बीमितको हकवालालाई एकमुष्ट बीमा बापतको रकम (बीमाङ्क) प्रदान गरिनेछ । आफ्नो मृत्युपश्चात् आफ्नो आश्रितहरूको आर्थिक अवस्थामा कुनै कमी नआओस भन्नाको लागि यस प्रकारको बीमा गरिन्छ । यस्तो बीमामा बीमित दीर्घजीवी भएमा बीमाशुल्क बुझाउन कठिन हुन्छ ।
- ❑ **सीमित भुक्तानी आजीवन जीवन बीमा:** बीमितले निश्चित अवधि (जस्तै: १५, २०, २५, ३० वर्ष) सम्म मात्र बीमाशुल्क बुझाए पुग्ने आजीवन बीमालाई सीमित भुक्तानी आजीवन जीवन बीमा भनिन्छ । यस्तो बीमामा तोकिएको सीमित अवधिसम्म बीमाशुल्क बुझाए तापनि बीमित जीवित रहेसम्म बीमा बापतको रकम पाउँदैन । बीमितको मृत्यु भएपश्चात् मात्र बीमा बापतको रकम निजको हकवालालाई प्रदान गरिन्छ । यदि बीमितको मृत्यु बीमाशुल्क तिर्न सीमित अवधि अघि नै भयो भने बीमाशुल्क बुझाउनु पर्दैन र बीमा बापतको सम्पूर्ण रकम समेत उसको हकवालालाई प्रदान गरिन्छ । साधारणतया यस्तो बीमामा बीमकहरूले बीमितको उमर ८० वर्ष वा बीमाशुल्क बुझाउन थालेको ३५ वर्ष जुन पहिले हुन्छ, सोही अवधिसम्म मात्र बीमाशुल्क बुझाए पुग्ने व्यवस्था गर्ने गर्दछन् ।
- ❑ **परिवर्तनीय आजीवन:** सावधिक जीवन बीमा परिवर्तनीय आजीवन जीवन बीमा प्रारम्भ भएको मितिबाट पाँचौं वर्षको अन्तमा यस बीमालाई सावधिक जीवन बीमामा परिवर्तन गर्न सक्ने प्रावधान हुन्छ, जसले गर्दा यस बीमालेखलाई

परिवर्तनीय आजीवन जीवन बीमा भनिन्छ । शुरूमा कम आयआर्जन र उच्च जोखिम चाहने तथा पछि बढी आय आर्जन हुने व्यक्तिले यस्ता प्रकारका जीवन बीमा गरेका हुन्छन् । परिवर्तनीय आजीवन जीवन बीमा सावधिक जीवन बीमामा परिवर्तन भइसकेपछि सावधिक जीवन बीमानुसार बीमाशुल्क तिर्नुपर्छ र सोहीअनुसार परिपक्वता लाभ प्राप्त गर्छ । यदि बीमालेख सावधिक जीवन बीमामा परिवर्तन भएन भने बीमालेख आजीवन जीवन बीमामै रहन्छ र ७० वर्षको उमेरसम्म बीमितले बीमाशुल्क तिर्दै जानुपर्छ । मृत्युउपरान्त निजको हकवाला वा इच्छाइएको व्यक्तिले बीमाङ्क र मुनाफा (बोनस) एकमुष्ट प्राप्त गर्छ । यस बीमालेखअन्तर्गत बीमालेख सावधिक जीवन बीमामा परिवर्तन भएमा परिवर्तन हुनुभन्दा पहिला आजीवन जीवन बीमा अनुसारको मुनाफा (बोनस) र त्यसपछि सावधिक जीवन बीमा अनुसारको मुनाफा बीमित वा बीमितको इच्छाएको व्यक्तिले प्राप्त गर्छ ।

- ❑ अग्रिम भुक्तानी आजीवन जीवन बीमा बीमित जीवित नै रहेमा बीमाङ्कको केही प्रतिशत रकम बीमा गरेको केही वर्षपछि, त्यस्तै केही प्रतिशत रकम त्यसको केही वर्षपछि र बाँकी रहेको रकम बीमितको मृत्युपश्चात् निजको हकवालालाई प्रदान गरिने बीमालाई समय अघि नै प्रयोग गर्न पाइने आजीवन जीवन बीमा भनिन्छ । बीमितले बीमाशुल्क सीमित भुक्तानी आजीवन जीवन बीमामा जस्तै: बीमा प्रारम्भ भएको केही वर्षसम्म मात्र बुझाए पुग्छ । तर बीमितको मृत्यु बीमाशुल्क बुझाउने अवधि भित्रै भयो भने पूरै रकम बीमितको हकवालालाई प्रदान गरिनेछ । यस्तो बीमा खासगरी १५, २० र २५ वर्षको हुने गर्दछ ।

२. सावधिक जीवन बीमा (Endowment Life Insurance)

बीमितले बीमाको अवधि यकिन गरी बीमा अवधिको बीचमा बीमितको मृत्यु भएमा बीमितको हकवालालाई र बीमा अवधिको समाप्ती पछि पनि बीमित जीवितै रहेमा निजलाई पूर्व निश्चित रकम प्रदान गरिने गरी कुनै निश्चित अवधिसम्मको लागि गर्ने बीमालाई सावधिक जीवन बीमा भनिन्छ । यस प्रकारको बीमामा बीमाको अवधि साधारणतया १०, १२, १५, २०, २५ वर्षको हुने गर्दछ । बीमा अवधिभित्रै बीमितको मृत्यु भएमा बाँकी अवधिको बीमाशुल्को भुक्तान गर्नु पर्दैन । सावधिक जीवन बीमा अन्य जीवन बीमाहरू भन्दा महङ्गो हुने गर्दछ । सावधिक जीवन बीमाका प्रकारहरू देहाय बमाजिम रहेको छन् :

- ❑ **साधारण सावधिक जीवन बीमा:** कुनै निश्चित अवधिसम्म (जस्तै: १०, १२, १५, २०, २५ वर्ष) वा बीमितको मृत्यु नहुन्जेलसम्म कायम रहने बीमालाई साधारण सावधिक जीवन बीमा भनिन्छ । यस प्रकारको बीमामा बीमित जीवितै रहेमा निजलाई र निजको मृत्यु भएमा निजको हकवालालाई पूर्व निर्धाति रकम प्रदान गरिन्छ । यसको बीमाशुल्क रकम आजीवन बीमाको भन्दा बढी हुने गर्दछ । यस्तो बीमाबाट यदि बीमित दिर्घजीवी भएमा वृद्धावस्थामा आर्थिक सुरक्षा हुन्छ भने बीमितको असमायिक मृत्यु भएमा उसका आश्रितहरूको आर्थिक सुरक्षा हुन्छ । नेपाली बीमा बजारमा सावधिक जीवन बीमा भन्नाले साधारण जीवन बीमा सम्झने प्रचलन रहीआएको छ ।
- ❑ **शुद्ध सावधिक जीवन बीमा:** बीमा अवधि समाप्त भएपश्चात् कुनै निश्चित रकम प्रदान गर्ने गरी कुनै निश्चित अवधिसम्म (जस्तै: १०, १२, १५, २०, २५ वर्ष) को लागि गरिने बीमालाई शुद्ध सावधिक जीवन बीमा भनिन्छ । यस्तो बीमामा बीमाको अवधि समाप्त भएपश्चात् बीमितलाई नै पूर्व निर्धारित रकम प्रदान गर्ने गरिन्छ । यदि बीमा अवधि भित्र बीमितको मृत्यु भएमा बीमकले कसैलाई कुनै रकम भुक्तानी गर्नुपर्दैन । साथै बीमितको हकवालाले पनि बीमा रकम दाबी गर्ने सक्दैनन् । शुद्ध सावधिक जीवन बीमा फिर्ता रहित र फिर्ता सहित गरी दुई प्रकारका हुन्छन । साधारणतया शुद्ध सावधिक जीवन बीमा भन्नाले फिर्ता रहित शुद्ध सावधिक जीवन बीमा भन्ने बुझिन्छ । फिर्ता सहित शुद्ध सावधिक जीवन बीमामा बीमा आवधिसम्म बीमित जीवितै रहेमा निजलाई नै र बीमा अवधिभित्र निजको मृत्यु भएमा बीमाशुल्क बापत निजले तिरे बराबरको रकम बीमितको आश्रितलाई भुक्तानी गरिन्छ ।
- ❑ **दोहोरो सावधिक जीवन बीमा:** बीमाको अवधि समाप्ति मितिसम्म बीमित जीवितै रहेमा बीमितलाई नै र बीमाको आवधिभित्र बीमितको मृत्यु भएमा निजको हकवालालाई बीमा रकम (बीमाङ्क) को दुईगुना रकम प्रदान गर्ने गरी गरिएको बीमालाई दोहोरो सावधिक जीवन बीमा भनिन्छ । आफ्नो परिवारको आर्थिक सुरक्षा गर्न चाहने व्यक्तिहरूको लागि यो बीमा ज्यादै उपयोगी हुन्छ । यस्तो बीमा अन्य बीमाहरूभन्दा केही महङ्गो हुने गर्दछ ।
- ❑ **अग्रिम भुक्तानी सावधिक जीवन बीमा:** बीमित जीवित नै रहेमा बीमाङ्कको केही प्रतिशत रकम बीमा गरेको केही वर्षपछि, त्यस्तै केही प्रतिशत रकम त्यसको केही वर्षपछि र बाँकी रहेको रकम बीमा अवधि समाप्त भएपश्चात् प्रदान गरिने

बीमालाई समय अघि नै प्रयोग गर्न पाइने सावधिक जीवन बीमा भनिन्छ । जस्तै: बीमा अवधि समाप्त हुनु भन्दा दश वर्ष पहिला बीमा रकमको बीस प्रतिशत, बीमा अवधि समाप्त हुनु भन्दा पाँच वर्ष पहिले बीस प्रतिशत र बाँकी साठी प्रतिशत रकम बीमा अवधि समाप्त भएपश्चात् प्रदान गर्ने । यदि बीमा अवधि भित्रै बीमितको मृत्यु भएमा मृत्यु हुनु अघि बीमितले जतिसुकै रकम लिएको भएता पनि निजको हकवालालाई पूरै बीमा रकम भुक्तानी गरिनेछ । यस्तो बीमा खासगरी १५, २० र २५ वर्षको हुने गर्दछ ।

- ❑ **विलम्बित सावधिक जीवन बीमा:** बीमाको अवधि भित्र बीमितको मृत्यु भए पनि वा नभएपनि बीमाको अवधि समाप्त भएपश्चात् मात्र बीमा बापतको निश्चित रकम बीमित वा बीमितको हकवालालाई प्रदान गर्ने बीमालाई विलम्बित सावधिक जीवन बीमा भनिन्छ । यस्तो बीमामा बीमा अवधि भित्रै बीमकको मृत्यु भएमा उक्त मिति देखि बीमाशुल्क चाँही बुझाउनु पर्दैन । बीमाको अवधि समाप्त नहुञ्जेल बीमकले कुनै पनि हालतमा बीमा बापतको रकम फिर्ता गर्दैन । अन्य बीमाको तुलनामा यस्तो बीमाको बीमाशुल्क कम हुन्छ ।

३. म्यादी जीवन बीमा (Term Life Insurance)

बीमाको अवधि भित्र बीमितको मृत्यु भएमा निजको हकवालालाई बीमा बापतको रकम प्रदान गर्ने गरी छोटो अवधिको लागि गरिने बीमालाई म्यादी जीवन बीमा भनिन्छ । यस्तो बीमामा बीमा गरिएको आवधिभित्र बीमितलाई केही भएन भने उक्त अवधि पश्चात् कुनै पनि रकम बीमितले पाउँदैन । यो बीमा केवल सुरक्षा दिने खालको मात्र हुन्छ, यसमा लगानी वा बचत हुँदैन । यो बीमाको अवधि साधारणतया १, ५, ७, १० वर्षको हुने गर्दछ । बीमाको अवधि समाप्त भएपश्चात् यसलाई नवीकरण गर्नु पर्दछ । अन्यथा यो बीमा स्वतः समाप्त हुन्छ । अन्तमा रकम फिर्ता नपाउने यो बीमा, जीवन बीमाको अन्य प्रकारहरू भन्दा सस्ता हुन्छन् । म्यादी जीवन बीमालाई दुई प्रकारमा विभाजन गर्न सकिन्छ:

- ❑ **अस्थायी म्यादी जीवन बीमा:** अत्यन्तै छोटो अवधिको लागि गरिने म्यादी जीवन बीमालाई अस्थायी म्यादी जीवन बीमा भनिन्छ । साधारणतया १ या २ वर्षको म्याद राखी गरिने बीमा अस्थायी म्यादी जीवन बीमा हुन् । बीमा अवधिको बीमाशुल्क एकमुष्ट रुपमा बुझाउनु पर्दछ । बीमाको अवधि रहुन्जेल बीमितको मृत्यु भएमा निजको हकवालालाई बीमा बापतको रकम भुक्तानी गर्ने गरिनेछ ।

अवधि समाप्त हुन्जेल सम्म बीमित जीवितै रहेमा कुनै रकम बीमितलाई फिर्ता दिइँदैन । बीमाको अवधि समाप्त भएपश्चात् स्वतः अवधि समाप्त हुन्छ र यसलाई नवीकरण गरिँदैन ।

- ❑ **नवीकरणीय म्यादी जीवन बीमा:** अस्थायी म्यादी जीवन बीमा भन्दा लामो अवधिका लागि (जस्तै: ५, ७, १० वर्ष को लागि) र बीमा अवधि सकिए पश्चात् नवीकरण गरिने म्यादी जीवन बीमालाई नवीकरणीय म्यादी जीवन बीमा भनिन्छ । यस्तो बीमा अवधि सकिनासाथ तुरुन्त नवीकरण गर्नु पर्दछ । यस बीमामा बीमाशुल्क एकमुष्ट रुपमा बुझाउनु पर्दछ र बीमा अवधि समाप्ती नवीकरण अगाडि नै नवीकरण बापत बीमाशुल्क बुझाउनु पर्दछ । प्रत्येक पटक बीमा नवीकरण गर्दा बीमितको उमेर तथा स्वास्थ्यको अवस्था अनुसार बीमाशुल्क वृद्धि हुन सक्छ । बीमाको अवधि बहाल रहुन्जेल बीमितको मृत्यु भएमा निजको हकवालालाई बीमा बापतको रकम भुक्तानी गरिन्छ । अवधि समाप्त हुन्जेलसम्म बीमित जीवितै रहेमा कुनै रकम बीमितलाई फिर्ता दिइँदैन ।

अन्य आधारमा जीवन बीमाको वर्गीकरण

- ❑ **एकल र संयुक्त जीवन बीमालेख:** एकजना मात्र व्यक्तिको जीवन बीमा गर्न जारी गरिएको बीमालाई एकल बीमा र एकभन्दा बढी व्यक्तिहरूको एकैसाथ जीवन बीमा गर्न जारी गरिएको बीमालाई संयुक्त बीमा भनिन्छ । निजी बीमाकर्ताहरूको लागि एकल जीवन बीमा उपयुक्त हुन्छ भने श्रीमान् श्रीमती, साझेदारहरू कर्मचारी आदिका लागि संयुक्त जीवन बीमा उपयुक्त हुन्छ ।
- ❑ **एकमुष्ट र किस्ताबन्दी बीमाशुल्क भूक्तानी जीवन बीमा:** बीमा अवधिभित्र बीमितको मृत्यु भएमा वा बीमा अवधि समाप्त भएपश्चात् बीमित वा निजको हकवालालाई एकमुष्ट रुपमा सम्पूर्ण रकम एकैपल्ट भुक्तानी गरिने जीवन बीमालाई एकमुष्ट दाबी भुक्तानी जीवन बीमा भनिन्छ भने किस्ताबन्दी रुपमा निश्चित अवधिसम्म लगातार दाबी रकम भुक्तानी गरिरहने जीवन बीमालाई किस्ताबन्दी भुक्तानी जीवन बीमा भनिन्छ ।
- ❑ **मुनाफामा सरिक हुने र नहुने जीवन बीमा:** बीमकहरूले आर्जन गरेको मुनाफाको निश्चित हिस्सा बीमा अवधि समाप्त भएपश्चात् बीमितलाई वा बीमा अवधिमा बीमितको मृत्यु भएमा निजको हकवालालाई प्रदान गरिने बीमालाई मुनाफामा सरिक हुने बीमा वा मुनाफा सहितको जीवन बीमा भनिन्छ । मुनाफामा

सरिक हुने हुनाले यो बीमा अन्य बीमाहरूभन्दा महंगो हुनुका साथै यस्तो बीमितहरूले बीमकको मुनाफामा मात्र सरिक भए हुन्छ । बीमकलाई यदि घाटा भयो भने सहभागी हुनु पर्दैन । बीमितहरूले बीमकको मुनाफाबाट पाउने अंशलाई बोनस भनिन्छ । मुनाफामा सरिक नहुने बीमितले मुनाफाको हिस्सा पाउँदैन केवल बीमाङ्क बराबरको रकम मात्र प्राप्त गर्दछ ।

ख. निर्जीवन बीमा (Non-Life Insurance)

जीवन बीमा बाहेकको सम्पत्ति तथा दायित्व सम्बन्धी बीमालाई निर्जीवन बीमा भनिन्छ । सम्पत्ति तथा दायित्व सम्बन्धी जोखिम विरुद्ध गरिने बीमालाई निर्जीवन बीमा भनिन्छ । बीमा ऐन, २०७९ को दफा २ (ठ) बमोजिम 'निर्जीवन बीमा व्यवसाय भन्नाले जीवन बीमा तथा पुनर्बीमा बाहेकको बीमा सम्झनु पर्छ र सो शब्दले कुनै सम्पत्ति वा दायित्वको जोखिमका सम्बन्धमा बीमा शुल्क लिई बीमालेखमा उल्लेख भए बमोजिमको जोखिम स्वीकार गरे बापत कुनै खास रकम हर्जाना वा क्षतिपूर्ति प्रदान गर्ने बीमकले बीमितसँग गरेको करार सम्झनु पर्दछ ।

निर्जीवन बीमाका प्रकार

१. सम्पत्ति बीमा (Property Insurance)

निर्जीवन बीमा व्यवसाय अन्तर्गत जमिनमा आधारित भौतिक सम्पत्ति तथा घर सम्बन्धी बीमालाई सम्पत्ति बीमा अन्तर्गत राखिएको छ । बीमा नियमावली, २०४९ मा यसलाई अग्नी बीमा भनिएको छ । यस अन्तर्गत सम्पत्ति बीमालेख, घर बीमालेख, र अनुसाङ्गिक क्षति (Consequential Loss) गरी तीन प्रकारका बीमालेख जारी गर्न सकिन्छ । सम्पत्ति बीमालेख अन्तर्गत जारी गरिने बीमालेखमा अति सामान्य जोखिम, सामान्य जोखिम, मध्यम जोखिम, उच्च मध्यम जोखिम, न्यून खतराजन्य जोखिम, मध्यम खतराजन्य जोखिम, र उच्च खतराजन्य जोखिम जस्ता सम्पत्तिको जोखिमको प्रकृति खुलाउनुपर्नेछ ।

सम्पत्ति बीमा निर्देशन, २०८० बमोजिम निम्न अनुसारको सम्पत्ति बीमालेखहरू जारी गर्न सकिन्छ:

- सम्पत्ति बीमालेख
- घर बीमालेख
- अनुसाङ्गिक क्षति (Consequential loss) बीमालेख

२. मोटर बीमा (Motor Insurance)

कुनै दुर्घटना, चोरी वा अन्य घटनाबाट मोटर गाडी वा तेस्रो पक्ष (बीमक र बीमित बाहेक तेस्रो पक्ष) लाई हुने नोक्सानीको क्षतिपूर्तिको लागि गरिने बीमालाई मोटर बीमा भनिन्छ । दुर्घटना, चोरी, ठक्कर आदिबाट हुने क्षतिको क्षतिपूर्ति यस बीमा अन्तर्गत गरिनेछ । कतिपय देशमा मोटर बीमा अनिवार्य गरिएको हुन्छ । नेपालमा चाहिँ मोटर बीमा अन्तर्गतको तेस्रो पक्ष दायित्व बीमा अनिवार्य गरिएको छ । मोटर बीमाको प्रयोजनको लागि मोटरलाई निजी, व्यापारिक तथा अन्य गरी तीन भागमा विभाजन गरिएको छ ।

- ❑ **निजी सवारी साधन:** सवारी धनीले निजी प्रयोजनको लागि मात्र उपयोग गर्ने सवारी साधनलाई निजी सवारी साधन भनिन्छ । निजी कार, भ्यान, जिप आदि गाडीहरू यस वर्गमा पर्दछन् ।
- ❑ **व्यापारिक सवारी साधन:** व्यापारिक मालसामान बोक्ने, यात्रुहरू ओसार पासार् गर्ने, भाडामा प्रयोग गर्ने सवारी साधनलाई व्यापारिक सवारी साधन भनिन्छ । जस्तै: यात्रुबस, ट्रक, ट्र्याक्टर, ट्र्याक्सी आदि । सवारी साधनले सेवाप्रदान गरे बापत निश्चित रकम लिन्छ, जुन सवारी मालिकको कमाई हो ।
- ❑ **अन्य सवारी साधन:** माथि उल्लेख गरिएका बाहेक अन्य प्रकारका सवारी साधनहरू पनि हुन्छन्, जसलाई अन्य सवारी साधन भनिन्छ । जस्तै: एक्जाभेटर, रोलर, ट्र्याक्टर आदि ।

मोटर बीमालाई दुई प्रकारमा विभाजन गर्न सकिन्छ:

- ❑ **व्यापक मोटर बीमा (Comprehensive Motor Insurance):** व्यापक बीमा अन्तर्गत दुर्घटनाबाट मोटर साधारण वा काम नलाग्ने दुबै किसिमले क्षति भएमा बीमा करारमा उल्लेख भए बमोजिमको रकम कट्टा गरी क्षतिपूर्ति प्रदान गरीनुका साथै तेस्रो पक्षका प्रति कुनै दायित्व सिर्जना भएको रहेछ भने उक्त दायित्व समेत भुक्तानी गरिनेछ । यदि थप बीमाशुल्क तिरेको अवस्थामा हुलदंगा, द्रेशपूर्ण आक्रमण, चालकको व्यक्तिगतजोखिम, यात्रुहरूको जोखिम आदि समेतको क्षतिपूर्ति दिइन्छ ।
- ❑ **तेस्रो पक्ष बीमा (Third Party Insurance):** मोटर बीमामा मोटर चलाउँदा तेस्रो पक्षलाई पर्न जाने क्षति विरुद्ध गरिने बीमालाई तेस्रो पक्ष बीमा भनिन्छ । यसको लागि मोटर बीमा अन्तर्गतको छुट्टै तेस्रो पक्षको बीमा गर्नु पर्दछ । मोटरको प्रयोगबाट तेस्रो पक्षलाई शारीरिक चोटपटक लागेमावा उनीहरूको धन सम्पत्तिको क्षति हुन गएमा सोको क्षतिपूर्ति प्रदान गरिनेछ ।

३. सामुन्द्रिक बीमा (Marine Insurance)

जल वा स्थल मार्गबाट एक ठाउँबाट अर्को ठाउँसम्म ल्याइने वा पठाइने मालसामानको बाटोमा पर्न सक्ने सम्भावित क्षतिको विरुद्ध गरिने बीमालाई सामुन्द्रिक बीमा भनिन्छ । सामानहरू आयात निर्यात तथा ढुवानीका सिलसिलामा विभिन्न स्थानमा लैजाँदा आइपर्ने सामुन्द्रिक तथा स्थलगत जोखिम विरुद्ध क्षतिपूर्ति प्रदान गर्ने बीमालाई सामुन्द्रिक बीमा भनिन्छ । सामुन्द्रिक बीमाको सुरुवात समुद्रमा यात्रा गर्ने जहाजको, जहाजको सामानको, जहाजका यात्री तथा चालकदलका सदस्यहरूका लागि गरिएको भएतापनि आजकल सामान ढुवानीको क्रममा आइपर्ने सामुन्द्रिक तथा स्थलगत दुबै जोखिमहरूलाई सामुन्द्रिक बीमाले समेट्दछ । त्यसैले सामुन्द्रिक बीमालाई पारवहन बीमा पनि भनिन्छ । यो बीमा एक प्रकारको क्षतिपूर्तिको करार हो । यसमा बीमा गरिएको रकम सम्मको क्षति भएको खण्डमा बीमकले क्षतिपूर्ति व्यहोर्दछ । सामुन्द्रिक बीमाले सामुन्द्रिक संकट, अग्नी, जेटिसन, ब्याट्रि, लुटेरा, डाँकु, चोर जस्तो जोखिम विरुद्ध आर्थिक सुरक्षा प्रदान गर्दछ । अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार प्रायः सामुन्द्रिक बीमाबाट हुने र यसले स्थल मार्गमा हुने क्षति समेतको जोखिम व्यहोर्ने भएकोले यसको धेरै महत्व रही आएको छ । सामुन्द्रिक बीमालाई सात प्रकारमा विभाजन गर्न सकिन्छ:

- ❑ **यात्रा सामुन्द्रिक बीमा:** समुद्रको एउटा बन्दरगाह देखि अर्को बन्दरगाहसम्म जहाजबाट सामान ओसार पसार गर्दा हुन सक्ने जोखिम विरुद्ध गरिने बीमालाई यात्रा सामुन्द्रिक बीमा भनिन्छ । यस्तो बीमामा 'देखि' र 'सम्म' भन्ने शब्दावली राखिएको हुन्छ, जसले तोकिएको प्रस्थान बिन्दु देखि गन्तव्य बिन्दु सम्मको मात्र बीमा गर्दछ । जस्तै: जहाज कलकत्ता बन्दरगाह देखि दुवई बन्दरगाह पुगुन्जेल सम्म बीमा कायम रहन्छ । तत्पश्चात उक्त बीमा स्वतःसमाप्त हुन्छ । जहाजमा ढुवानी गरिने मालसामान तथा भाडाको लागि यस्तो बीमा उपयुक्त हुन्छ ।
- ❑ **समय सामुन्द्रिक बीमा:** समय बीमा निश्चित समय अवधिको लागि तोकेर गरिएको बीमालाई सामुन्द्रिक बीमा भनिन्छ । जस्तै: सन् २०१२ फेब्रुअरी २ बाट १ नोभेम्बर २०१२ सम्मका लागि बीमा गरीयो भने त्यो बीमा यसै बर्गमा पर्दछ । सामान्यतया: यस्तो बीमा एक वर्ष वा सो भन्दा कम अवधिको हुन्छ । मालसामान भन्दा पनि जहाज कै बीमा गर्नका लागि यो बीमा उपयुक्त मानिन्छ ।
- ❑ **मिश्रित सामुन्द्रिक बीमा:** यात्रा बीमा र समय बीमा दुबैको संयोजनबाट तयार पारिएको बीमालाई मिश्रित बीमा भनिन्छ । यस्तो बीमामा जहाजले गर्ने

यात्राको दूरी र समय दुबै तय गरिएको हुन्छ । यस्तो बीमा जहाज र जहाजले बोक्ने मालसामान दुबैका लागि उपयुक्त हुन्छ । जस्तै: लण्डन देखि कलकत्ता सम्मको लागि सन् २०१२ जुन १ देखि सन् २०१३ मे ३१ सम्म को अवधि उल्लेख गरिएको छ भने त्यसलाई मिश्रित सामुन्द्रिक बीमा भनिन्छ ।

- ❑ **विस्तारित सामुन्द्रिक बीमा:** सामुन्द्रिक बीमाका साथै स्थलगत जोखिम समेत समावेश गरिएको बीमालाई विस्तारित सामुन्द्रिक बीमा भनिन्छ । जस्तै: सुर्ति उत्पादन हुने रौतहटको कुनै गाउँदेखि सुर्ति पुर्याउने गन्तव्य लण्डन सम्मको बीमा एउटै बीमा करारबाट गरिनेछ भने त्यसलाई विस्तारित सामुन्द्रिक बीमा भनिन्छ । यस्तो बीमा अफ्रिकाको सुनखानीबाट सुन निकालेर युरोपेली बजार सम्म पुर्याउनका लागि सुरु गरिएको भन्ने भनाई रहेको छ ।
- ❑ **नामाङ्कन सामुन्द्रिक बीमा:** यस बीमा करारमा जहाजको नामको साथै जहाजले ढुवानी गर्ने प्रत्येक मालसामानको मूल्य उल्लेख गरी बीमा गरिनेछ । यदि कुनै क्षति आई परेमा मालसामानको मूल्य बराबरको क्षतिपूर्ति प्रदान गरिनेछ । अन्यन्तै महत्वपूर्ण मालसामानको लागि यस प्रकारको बीमा उपयुक्त हुन्छ ।
- ❑ **घोषणा सामुन्द्रिक बीमा:** जहाजमा राखिने मालसामानको बीमा जसमा एउटै बीमा करार अन्तर्गत कति मालसामान कुन बेला जहाजमा राखियो भन्ने बारेमा विवरण जानकारी गराइरहने बीमालाई घोषणा बीमा भनिन्छ । यस्तो बीमामा मालसामानको अवस्था परिवर्तन भईरहने हुनाले यसलाई चल बीमा पनि भनिन्छ । नियमित मालसामान ओसार पसार गर्ने व्यक्तिलाई यो बीमा उपयुक्त हुन्छ ।
- ❑ **मुद्रा सामुन्द्रिक बीमा:** विदेशी मुद्रामा बीमालेख जारी गरिएमा त्यसलाई मुद्रा बीमालेख भनिन्छ । यस्तो बीमालेखमा बीमाको क्षतिपूर्ति रकम समेत विदेशी मुद्रामा नै प्राप्त हुन्छ । अन्तराष्ट्रिय व्यापारमा विदेशी व्यापारीको विश्वास जित्न तथा विदेशी मुद्राको विनिमय दरमा आउने उतार चढावबाट हुन सक्ने नोक्सानीबाट बच्न यस्तो बीमा जारी गरिनेछ ।

४. इन्जिनियरीङ्ग बीमा (Engineering Insurance)

उद्योग, कलकारखाना, परियोजनाहरूमा जडान गरिएका यन्त्र, उपकरण, औजार, प्लान्ट, मेसिनरी सामग्री आदि क्षतिग्रस्त भई उत्पन्न हुने क्षति विरुद्ध गरिने बीमालाई

इन्जिनियरिङ्ग बीमा भनिन्छ । इन्जिनियरिङ्ग बीमाको औद्योगिक देशहरूमा अत्यन्तै धेरै महत्व हुन्छ । यस्तो बीमामा यन्त्र, उपकरण, औजार, प्लान्ट, मेसिनरी आदिको बिस्फोटन, प्रकृतिक प्रकोप, दैबी विपत्ती, ब्रेकडाउन, फेलियर आदिबाट उत्पन्न जोखिमको बीमा गरिनेछ । यन्त्र उपकरणहरूको संरचना र मूल्य बिभाजन जटिल भएको हुनाले दाबी व्यवस्थापनको हिसावले यो बीमा अत्यन्तै जटिल मानिन्छ । तसर्थ सक्षम जोखिम आंकलन गर्न सक्ने कर्मचारीहरू भएका बीमकहरूले मात्र यस्तो बीमा गर्ने गर्दछन् । इन्जिनियरिङ्ग बीमालाई पाँच प्रकारमा बिभाजन गर्न सकिन्छ:

- (क) ठेकेदार सम्पूर्ण जोखिम बीमा (Contractor's All Risk Policy)
- (ख) इरेक्सन सम्पूर्ण जोखिम बीमा (Erection All Risk Policy)
- (ग) मेशिनरी ब्रेकडाउन बीमा (Machinery Breakdown Insurance)
- (घ) ब्वाइलर बीमा (Boiler Pressure Plant Insurance Policy)
- (ङ) विद्युतीय उपकरण बीमा (Electronic Equipment Insurance)

५. हवाई बीमा (Aviation Insurance)

दुर्घटनाका कारण हवाईजहाज, हवाईजहाजले बोकेको सामान तथा यात्रुको हानी नोक्सानी विरुद्ध गरिने बीमालाई हवाई बीमा भनिन्छ । हवाई बीमामा तेस्रो पक्षको हानी नोक्सानी समेत व्यहोरिन्छ । हवाई बीमा संसारका सबै देशहरूमा अनिवार्य गरिएको छ । सबै हवाई जहाज कम्पनीले जहाजको उडान गर्नु अघि बीमालेख लिई सकेका हुन्छन् । हवाई बीमामा दुर्घटना हुने बित्तिकै जहाज सहित सबै सामान र यात्रुको जीवनको क्षति हुन्छ, जुन रकमका हिसावले अन्यन्तै विशाल हुन्छ । त्यसैले हवाई बीमामा पुनर्बीमाको मात्रा अत्यधिक हुने गर्दछ । क्षमताभन्दा बढी यात्रु वा सामान राखेमा, तोकिएको पाइलट भन्दा अन्य व्यक्तिले जहाज चलाएमा, रातमा उडाउँदा रातमा राख्नु पर्ने यन्त्र नराखी चलाएमा, आपतकालीन स्थितिमा बाहेक अनुमतिबिहिन क्षेत्रमा उतारेमा, बिना कारण उडान तालिका बिपरित चलाएमा, परीक्षण उडान गर्दा, युद्ध, हडताल, दङ्गा वा नागरीक अशान्तिको कारणले हुने दुर्घटनाका जोखिमहरूलाई हवाई बीमाले समेट्दैन । हवाई बीमालाई पाँच प्रकारमा बिभाजन गर्न सकिन्छ:

- ❑ **हल बीमा:** हवाई जहाजलाई बीमामा हल वा भेसल भन्ने प्रचलन छ । हवाई जहाजको मात्र बीमा गरिएमा हवाई जहाज अर्थात हल बीमा भनिन्छ । यात्राको क्रममा हवाई जहाज दुर्घटनाग्रस्त भई क्षति भएमा र त्यसबाट तेस्रो पक्षलाई कुनै क्षति पुग्ने भएमा सो को तोकिए बराबरको क्षतिपूर्ति गर्ने बीमालाई हल बीमा भनिन्छ ।

- ❑ **कार्गो बीमा :** हवाई जहाजबाट विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार गरिन्छ । हवाई जहाजबाट हलुका, कम आयतन भएका र मूल्यवान मालसामानहरू ओसार पसार गरिन्छ । त्यस्तो मालसामानलाई कार्गो भनिन्छ । हवाई जहाजको दुर्घटना भएमा मालसामानको समेत क्षति हुन्छ । यदि कार्गोको बीमा गरेको छैन भने कार्गो मालिकलाई ठूलो क्षति पुग्छ । त्यस्तो कार्गोको क्षति विरुद्ध गरिने बीमालाई कार्गो बीमा भनिन्छ ।
- ❑ **तेस्रो पक्ष दायित्व बीमा :** हवाई जहाजलाई दुर्घटनाका कारण तेस्रो पक्षप्रति दायित्व सिर्जना हुन सक्छ । जस्तै: जहाज बस्तीमा खसेर मानव जीवन तथा सम्पत्तिको क्षति हुन सक्छ, बीमानस्थलको धावनमार्गबाट जहाज बाहिर ठोक्किई जनधनको क्षति हुन सक्छ । त्यसरी बीमान, कार्गो, यात्रु तथा चालकदलका सदस्य बाहेक अन्य बाहिरी जनधनको क्षति भई उत्पन्न हुने दायित्वलाई तेस्रो पक्ष दायित्व भनिन्छ । यस्तो प्रकारको दायित्व समेत व्यहोर्ने गरी गरिएको बीमालाई तेस्रो पक्ष दायित्व हवाई बीमा भनिन्छ ।
- ❑ **विशेष दायित्व बीमा:** जहाज निर्माण गर्दा हुन जाने त्रुटी, मर्मत गर्दा हुन जाने त्रुटी, गलत डिजाइन, यान्त्रिक असफलता आदिको कारणले हुन सक्ने क्षति विरुद्ध सुरक्षा प्रदान गर्नेका लागि गरिने हवाई बीमालाई विशेष दायित्व हवाई बीमा भनिन्छ । यस्तो बीमा प्रायः जहाज निर्माताहरूले लिने गर्दछन् । यसमा अन्य थुप्रै प्रकारका दायित्वहरू थप गर्ने सकिन्छ ।
- ❑ **यात्रु दायित्व बीमा:** हवाई जहाज दुर्घटना भएमा यात्रुहरूको जीवनको क्षति हुने वा चोटपटक लाग्ने हुन्छ । त्यस्तो जोखिम विरुद्ध गरिने बीमालाई यात्रु दायित्व बीमा भनिन्छ । हवाई यात्रा अत्यन्तै जोखिमपूर्ण मानिन्छ । त्यसकारण यो बीमा अत्यन्तै अनिवार्य मानिन्छ । यस्तो बीमा प्रायः ठूला बीमा कम्पनीहरूले गर्दछन् र परिवर्तिय मुद्रामा बीमालेख जारी गरिन्छ । स्थानीय बीमकहरूले बीमा गरेको खण्डमा उनीहरूले बीमा रकमको न्यून प्रतिशत मात्र धारण गरी (आफूले राखी) बाँकी पुनर्बीमा गर्दछन् ।

६. विविध बीमा (Miscellaneous Insurance)

यस अन्तर्गत पर्ने सम्पूर्ण बीमालाई निर्जीवन बीमा व्यवसाय अन्तर्गत वर्गीकरण गरिएको छ । तसर्थ यस्ता बीमा निर्जीवन बीमक मार्फत जारी गरिन्छ । उक्त बीमाहरू दैनिक जनजीवनमा प्रायः भैपरी आउने जोखिम अन्तर्गत पर्दछन् । जसलाई सामाजिक

आवश्यकताको आधारमा बीमकहरूले नयाँ बीमालेखको सिर्जना गरिरहन्छन् र कुनै प्रचलनमा आउँछन् भने कुनै आउँदैनन् । हाल प्रचलनमा आईरहने विविध बीमा अन्तर्गत देहाय बमोजिमका बीमाहरू पर्दछन् ।

- ❑ **कृषि बीमा :** कृषकहरूले आफूले लगाएको बालीनाली तथा पालेका पशुपन्छी प्राकृतिक प्रकोपका कारण जस्तै: हावाहुरी, अधिक वर्षा, बाढीपहिरो, चट्याङ्, भुकम्प, रोग तथा कीरा आदिको कारणबाट हुन जाने आर्थिक क्षतिको सुरक्षाका लागि कृषि बीमा गर्ने गरिन्छ । कृषकहरूलाई कृषि पेशाप्रति आकर्षित गर्न र कृषकहरूलाई हुन सक्ने आर्थिक क्षतिको सुरक्षा प्रदान गर्न, युवाहरूलाई सो पेशाप्रति आकर्षित गर्न र निर्वाहमुखी कृषि पेशालाई आधुनिक तथा प्रविधिमैत्री बनाउने उद्देश्यले नेपाल बीमा प्राधिकरण (साविक बीमा समिति) ले मिति २०६९ साल माघ १ गतेबाट बाली तथा पशुपन्छी बीमा निर्देशिका जारी गरी कृषि तथा पशुपन्छी बीमाको शुरुवात गरेको हो । सरकारले कृषकलाई पर्न जाने आर्थिक क्षतिलाई ईन्धुनीकरण गर्ने उद्देश्यले आ.व. २०७०/०७१ देखि कृषि बीमा गर्दा कृषकले तिर्नुपर्ने बीमाशुल्कमा अनुदान दिदै आएको छ । हाल नेपाल सरकारले आ.व. २०८०/०८१ को बजेट मार्फत कृषि बीमाको बीमाशुल्कमा ८०% अनुदान प्रदान गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।
- ❑ **स्वास्थ्य बीमा:** यो बीमा निर्जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने बीमकहरूले गर्दछन् । मानव जीवनमा आईपर्ने विभिन्न स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्याको औषधोपचारको माध्यमबाट आर्थिक सुरक्षाको प्रत्याभुति गर्ने प्रयोजनका लागि स्वास्थ्य बीमा गर्ने गरिन्छ । नेपालमा नयाँ संविधान, २०७२ को कार्यान्वयनसँगै सरकारी तहबाटै स्वास्थ्य बीमाको अवधारणा अगाडी बढाइएको हो । हाल उक्त बीमा कार्यक्रम नागरिकको योगदानमा आधारित छ । यसका साथै निर्जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने इजाजत पत्र प्राप्त विभिन्न बीमा कम्पनीहरूले स्वास्थ्य बीमा गर्दै आईरहेका छन् ।
- ❑ **दुर्घटना बीमा :** दुर्घटनाबाट अङ्गभङ्ग (स्थायी समेत), घाइते, विरामी वा मृत्यु जस्ता घटनाको रक्षावरण गर्न छोटो अवधिका लागि गरिने बीमालाई दुर्घटना बीमा भनिन्छ । यस प्रकारको बीमालेखको करार अवधि १ वर्षको मात्र हुन्छ र बीमा अवधि समाप्त भएपछि पुन नवीकरण गर्नुपर्छ । बीमितको अनुरोध बमोजिम १ वर्ष भन्दा कम अवधिका लागि समेत उक्त बीमालेख जारी गर्न सकिन्छ । जुन व्यक्तिगत र सामूहिक गरी दुई प्रकारका हुन्छ । व्यक्ति स्वयम्ले आफ्नो जीवनमा आईपर्ने दुर्घटनाबाट हुन जाने क्षतिको आर्थिक क्षतिपूर्तिका लागि गरिने बीमानै व्यक्तिगत दुर्घटना बीमा हो भने, धेरै जना व्यक्तिहरूको एउटै बीमालेखबाट दुर्घटना बीमा गरिएको खण्डमा

त्यसलाई सामुहिक दुर्घटना बीमा भनिन्छ । हाल नेपाल सरकारले प्रत्येक श्रमिकका लागि निजको हकवालाले सात लाख बराबरको दुर्घटना बीमा गरीदिनुपर्ने अनिवार्य व्यवस्था गरेको छ ।

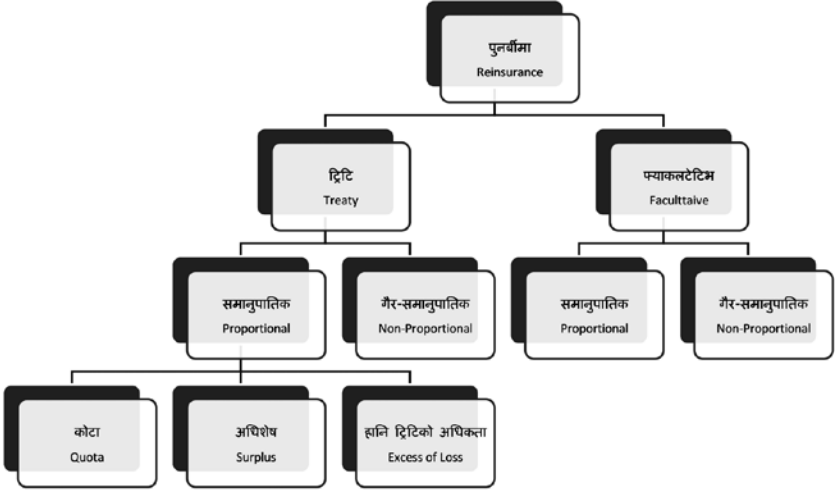
- ❑ **निष्ठा जमानी बीमा:** जिम्मेवार व्यक्तिहरूको निष्ठाहिनता, ठगी वा बदनियतले उत्पन्न हुन सक्ने क्षति विरुद्ध गरिने बीमालाई निष्ठा जमानी बीमा भनिन्छ । उद्योग, व्यापार, व्यवसाय, बैंक, बीमा, सरकारी निकाय, संगठित संस्था लगायतमा संलग्न लेखापाल, ज्याला वितरक, खजाञ्ची, व्यवस्थापक, अधिकृत आदिको छलकपट, कुभावना, ठगी, धोखा जस्तो निष्ठाहिनताबाट उत्पन्न हुन सक्ने जोखिमहरू विरुद्ध गरिने बीमा नै निष्ठा जमानी बीमा हो । यस्तो बीमा तीन प्रकारका हुन्छन्
 - ➔ **व्यक्तिगत निष्ठा जमानी बीमा:** कार्यालयको कुनै खास कर्मचारीको लागि गरिने बीमालाई व्यक्तिगत निष्ठा जमानी बीमा भनिन्छ । जस्तै: कार्यालयबाट हरेक दिन साँझ बैंकसम्म रकम पुर्याउने कर्मचारीको लागि गरिने बीमा ।
 - ➔ **पद निष्ठा जमानी बीमा:** कुनै निश्चित पदमा रहेका कर्मचारीको लागि गरिने बीमालाई पद निष्ठा जमानी बीमा भनिन्छ । जस्तै कार्यालयको लेखापालको लागि गरिने बीमा ।
 - ➔ **सामूहिक निष्ठा जमानी बीमा:** कार्यालयमा धेरै कर्मचारीहरूको लागि गरिने एउटै बीमालाई सामूहिक निष्ठा जमानी बीमा भनिन्छ । जस्तै: कार्यालयको आर्थिक प्रशासन तथा लेखा शाखामा वा नगद काउन्टरमा कार्य गर्ने कर्मचारीहरूको बीमा ।

ग. पुनर्बीमा (Reinsurance)

बीमा कम्पनीहरूले सम्पूर्ण जोखिम आफूले बहन गर्दा भोली कुनै जोखिमको दाबी भुक्तानी गर्दा ठूलो रकम आफैले भुक्तानी गर्नु पर्ने हुन सक्छ । त्यसैले बीमा कम्पनीहरूले पनि आफूले बहन गर्ने जोखिम निश्चित गरी बाँकी जोखिमको बीमा गर्दछ, यसरी बीमा कम्पनीले गर्ने बीमालाई पुनर्बीमा भनिन्छ । अर्को शब्दमा बीमा कम्पनीले आफूले ग्रहण गरेको जोखिमको आंशिक दायित्व अर्को पुनर्बीमकमा हस्तान्तरण गर्ने प्रकृया नै पुनर्बीमा हो । बीमा ऐन, २०७९ को दफा २(ड) अनुसार पुनर्बीमा भन्नाले कुनै एक बीमकले आफूले धारण गर्ने जोखिमभन्दा बढी अंशको जोखिम पुनर्बीमकले वा अर्को बीमकले व्यहोर्ने गरी त्यस्तो बीमकसँग गरेको करार सम्झनु पर्छ भनि परिभाषित गरिएको छ । पुनर्बीमालाई बीमाको पनि बीमा भन्न

सकिन्छ । बीमामा जोखिम बहन गर्न सक्ने क्षमताको सिर्जना (Creation of Capacity) नै पुनर्बीमा मार्फत भईरहेको हुन्छ । यसरी बीमा कम्पनीहरूको पनि बीमा गर्ने कम्पनीलाई पुनर्बीमा कम्पनी वा पुनर्बीमक भनिन्छ । मुलतः पुनर्बीमालाई दुई प्रकारले वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

- ❑ ट्रिटि पुनर्बीमा (Treaty Reinsurance)
- ❑ फ्याकलटेटिभ पुनर्बीमा (Facultative Reinsurance)

ट्रिटि (Treaty) :

ट्रिटि पुनर्बीमा एक प्रकारको पुनर्बीमा सम्झौता हो, जुन मूल बीमक (Ceding Company) र पुनर्बीमक (Reinsurer) बीच हुन्छ । आफूले ग्रहण गरेको जोखिमको विरुद्ध पुनर्बीमकसँग बीमा गराउने कम्पनीलाई Ceding Company भनिन्छ । यस प्रकारको सम्झौतामा सिडिड कम्पनी र पुनर्बीमक बीच पहिले नै निश्चित शर्त, नियम र अन्य आवश्यक कुराहरू स्पष्ट उल्लेख गरी स्वतः जोखिम लिने गरी सम्झौता गरिएको हुन्छ । सन्धि अनुसार मूल बीमकले स्वीकार गरेको बीमा स्वतः नै पुनर्बीमा हुने भएकाले यस प्रकारको पुनर्बीमालाई स्वचालित पुनर्बीमा (Automatic Reinsurance) पनि भन्ने गरिन्छ । जोखिमलाई case by case आधारमा कभर गर्ने फ्याकलटेटिभ रिइन्सुरेन्सको विपरीत, ट्रिटि पुनर्बीमाले ट्रिटि सम्झौतामा निर्दिष्ट शर्तहरू अनुसार जोखिमहरूको पोर्टफोलियो समावेश गर्दछ ।

ट्रिटि पुनर्बीमाका केही प्रमुख विशेषता र पक्षहरू

- ❑ **स्वचालित रक्षावरण (Automatic Coverage) :** ट्रिटि पुनर्बीमाले ट्रिटिको परिभाषित दायराभित्र पर्ने सबै जोखिमहरूको लागि स्वचालित रक्षावरण प्रदान गर्दछ । सिडिंग कम्पनी (Ceding Company) ले पुनर्बीमा कम्पनीबाट प्रत्येक व्यक्तिगत जोखिमको लागि अनुमोदन लिन आवश्यक पर्दैन ।
- ❑ **पूर्व-सहमत शर्तहरू (Pre-Agreed Terms):**
ट्रिटि पुनर्बीमाका शर्तहरू सामान्यतया वार्षिक आधारमा पहिले नै वार्ता र सहमति गरिन्छ । यी शर्तहरूमा रक्षावरण सीमा, बीमाशुल्क, कमिसन र अन्य प्रावधानहरू समावेश हुन्छन ।
- ❑ **जोखिम साझेदारी (Risk Sharing) :** ट्रिटि पुनर्बीमाले सिडिंग कम्पनीलाई आफ्नो जोखिमको एक भाग पुनर्बीमा कम्पनीलाई स्थानान्तरण गर्न अनुमति दिन्छ । यसले बीमकलाई आईपर्ने ठूलो वा विनाशकारी नोक्सानीको जोखिम व्यवस्थापन गर्न मद्दत गर्दछ ।

ट्रिटि पुनर्बीमाका प्रकारहरू

- ❑ **कोटा शेयर ट्रिटि (Quota Share Treaty):**
Ceding Company ले जति रकमको बीमा गर्दछ त्यसको एक निश्चित पुनर्बीमा गर्ने गरी जारी गरिएको बीमालाई कोटा सम्झौता भनिन्छ । उदाहरणका लागि मुल बीमकले स्वीकार गरेको प्रत्येक बीमा प्रस्तावको ५०% पुनर्बीमा गर्ने सम्झौता गरिएको भएमा उक्त ५० प्रतिशतका लागि स्वतः नै पुनर्बीमा हुन्छ र उक्त प्रतिशत बराबरको क्षतिको दायित्वको लागि पुनर्बीमक उत्तरदायी हुन्छ । सिडिंग कम्पनी र पुनर्बीमा कम्पनीले बीमाशुल्क र घाटाको अंश पूर्व-निर्धारित प्रतिशतको आधारमा तय गर्दछन ।
- ❑ **अधिशेष ट्रिटि (Surplus Treaty) :** मुल बीमकले (Ceding Company) बहन गर्न सक्ने सीमाभन्दा बढीको जोखिमका लागि पुनर्बीमा गर्ने गरी जारी गरिएको बीमालाई अधिशेष ट्रिटि पुनर्बीमा भनिन्छ । यस सम्झौतामा पुनर्बीमा कम्पनी एक निश्चित अधिकतम राशि सम्म निर्दिष्ट प्रतिधारण सीमा भन्दा बढी को हानि को रक्षावरण गर्न सहमत हुन्छ । उदाहरणका लागि रु. १० लाख सम्मको

बीमाको दायित्व मुल बीमकले बहन गर्न सक्ने छ भने रु. १० लाख सम्म बीमाको लागि पुनर्बीमा गर्नु पर्दैन र १० लाख रकमसम्म क्षति भएमा क्षतिपूर्ति गर्ने दायित्व मुल बीमकको हुन्छ । तर मुल बीमकले रु. १५ लाखको बीमा स्वीकार गरेको अवस्थामा अतिरिक्त रकम रु. ५ लाखका लागि पुनर्बीमा हुन्छ ।

- ❑ **हानि ट्रिटिको अधिकता (Excess of Loss Treaty):** निश्चित सीमाभन्दा बढी क्षति भएमा पुनर्बीमकले क्षतिपूर्ति भुक्तानी गर्ने गरी जारी गरिएको बीमालाई अधिक हानी पुनर्बीमा भनिन्छ । सामान्यतया विनाशकारी घटनाहरूको लागि पुनर्बीमा कम्पनीले निर्दिष्ट थ्रेसहोल्ड भन्दा बढी नोक्सानीहरू कभर गर्दछन् ।

प्याकलटेटिभ (Facultative) : यस प्रकारको बीमामा पुनर्बीमा गर्न चाहने बीमकले पुनर्बीमा कम्पनीमा पुनर्बीमा सम्बन्धी आफ्नो प्रस्ताव पठाउनु पर्दछ । प्रस्ताव उचित लागेमा पुनर्बीमकले बीमा स्वीकार गर्दछ । अर्थात थप बीमाका लागि पुनर्बीमको इच्छामा भर पर्ने हुनाले यसलाई एच्छक पुनर्बीमा पनि भन्ने गरिन्छ । प्याकलटेटिभ बीमा एक प्रकारको पुनर्बीमा सम्झौता हो जसले केस-बाय-केस आधारमा व्यक्तिगत जोखिमहरूको लागि कभरेज प्रदान गर्दछ । जोखिमको पोर्टफोलियो समावेश गर्ने ट्रिटी पुनर्बीमाको विपरीत, प्राथमिक बीमाकम्पनी (सेडिङ कम्पनी)ले पुनर्बीमा कम्पनीलाई स्थानान्तरण गर्न चाहेको प्रत्येक विशिष्ट जोखिमको लागि संकाय पुनर्बीमा अलग-अलग वार्ता गरिन्छ ।

घ. लघुबीमा (Micro Insurance)

आर्थिक रूपले पिछडिएका, विपन्न तथा न्यून आय भएका सीमान्तकृत समुदायका लागि गरिने बीमालाई लघुबीमा भनिन्छ । लघुबीमाले लक्षित वर्गलाई आइपर्नसक्ने जोखिमहरूको रक्षावरण प्रदान गर्दछ । अन्तर्राष्ट्रिय बीमा नियमनकारी निकायहरूको छाता सङ्गठन International Association of Insurance Supervisors (IAIS) ले लघुबीमालाई “कम आय भएका व्यक्ति वा समुदायलाई रक्षावरण प्रदान गर्ने, कम बीमाशुल्क हुने साथै सानो बीमाङ्क रकमहरू प्राप्त हुने र सीमित स्रोतहरू भएकाहरूका लागि सरलिकृत प्रक्रियाहरू रहेको बीमा नै लघुबीमा हो” भनी परिभाषित गरेको छ । नेपालमा लक्षित समुहलाई केन्द्रित गर्ने गरी प्रत्येक प्रदेशमा एक/एक वटा लघुबीमा कम्पनीहरू सञ्चालनमा रहेका छन् ।

लघुबीमाका प्रकार:

लघुबीमा दुई प्रकारको हुन्छन्:

१. लघुजीवन बीमा (Micro Life Insurance)

२. लघुनिर्जीवन बीमा (Micro Non-life Insurance)

१. लघुजीवन बीमा (Micro Life Insurance) : न्युन आय भएका, आर्थिक रूपले विपन्न, सीमान्तकृत समुदाय तथा पिछडिएका क्षेत्रको लागि थोरै बीमाशुल्कमा जीवनमा आइपर्ने जोखिम विरुद्ध गरिने बीमालाई लघु जीवन बीमा भनिन्छ ।

यस अन्तर्गत म्यादी लघु जीवन बीमा, सावधिक लघु जीवन बीमा र आजीवन लघु जीवन बीमा पर्दछन् ।

❑ **म्यादी लघु जीवन बीमा (Micro Term Life Insurance):** बीमा अवधिभित्र बीमितको मृत्यु भएमा निजको हकवालालाई बीमा बापतको रकम प्रदान गर्ने गरी सीमित अवधिको लागि गरिने बीमालाई लघु म्यादी जीवन बीमा भनिन्छ । यस्तो बीमा गरिएको अवधिभित्र बीमालेखमा उल्लेखित घटना नघटेमा उक्त अवधि पश्चात् कुनै पनि रकम बीमितले पाउँदैन । यस्तो प्रकारको बीमाले आश्रित परिवार, इच्छयाएको व्यक्ति वा कानूनी हकवालालाई संरक्षण प्रदान गरी आर्थिक दायित्व न्युनिकरण गर्न सहयोग गर्दछ । म्यादी लघु जीवन बीमामा सुरक्षाको तत्व मात्र समावेश हुन्छ, लगानी वा बचत हुँदैन । रक्षावरणको निरन्तरताको लागि नवीकरण बीमाशुल्क भुक्तानी गरी बीमालेखलाई सक्रिय राख्न सकिन्छ ।

❑ **सावधिक लघु जीवन बीमा (Micro Endowment Policy):** बीमा अवधिको बीचमा बीमितको मृत्यु भएमा बीमितको हकवालालाई र बीमित जीवित रहेमा निजलाई बीमाङ्क तथा आर्जित बोनस प्रदान गर्ने गरी कुनै निश्चित अवधिसम्मको लागि गरिने बीमालाई सावधिक लघु जीवन बीमा भनिन्छ । बीमा अवधिभित्रै बीमितको मृत्यु भएमा बाँकी अवधिको बीमाशुल्क भुक्तानी गर्नु पर्दैन । यस प्रकारको बीमामा सुरक्षा, बचत तथा लगानीको तत्व समावेश भएको हुन्छ ।

❑ **आजीवन लघु जीवन बीमा (Micro Whole Life Policy):** बीमा अवधि समाप्तीमा बीमित जीवितै रहेमा निजलाई बीमाङ्क तथा आर्जित बोनस प्रदान गर्ने र बीमा अवधि पश्चात् बीमितको मृत्यु हुँदा बीमितको हकवालालाई

बीमाङ्क रकम प्रदान गर्ने गरी बीमितको जीवनभरीको लागि गरिएको बीमालाई आजीवन लघुजीवन बीमा भनिन्छ । बीमा अवधिभित्रै बीमितको मृत्यु भएमा बाँकी अवधिको बीमाशुल्क भुक्तानी गर्नु पर्दैन । तोकिएको बीमा अवधिसम्म मात्र बीमाशुल्क भुक्तानी गर्नु पर्नेछ । बीमित परिवारको मूल सदस्य भएको अवस्थामा उसको मृत्युपश्चात् परिवारका हटाउने आश्रित सदस्यहरूलाई आर्थिक समस्या नआओस् भन्नाका लागि यस प्रकारको बीमा गरिन्छ ।

- ❑ **अन्य लघु जीवन बीमा (Others Micro Life Policies):** नेपाल बीमा प्राधिकरणबाट जारी स्तरीकृत बीमालेख (Standard Policy)र बीमकले आफ्नो आवश्यकता बमोजिम नेपाल बीमा प्राधिकरणबाट स्वीकृती लिई जारी गरिने लघुबीमाहरू यस अन्तर्गत पर्दछन् ।

२. **लघु निर्जीवन बीमा (Micro Non-Life Insurance):** लघु जीवन बीमा बाहेकका सम्पत्ति तथा दायित्व सम्बन्धी जोखिम विरुद्ध गरिने बीमालाई लघु निर्जीवन बीमा भनिन्छ ।

- ❑ **घर, सम्पत्ती तथा व्यवसाय लघुबीमा (Property Insurance):** घर, सम्पत्ती तथा व्यवसायमा भविष्यमा हुनसक्ने हानी नोक्सानीको क्षतिपूर्तिका लागि गरिने बीमालाई घर, सम्पत्ती तथा व्यवसाय लघुबीमा भनिन्छ ।
- ❑ **मोटर लघुबीमा (Motor Insurance):** कुनै दुर्घटना चोरी वा अन्य घटनाबाट मोटर गाडी वा तेस्रोपक्षलाई हुने हानी नोक्सानीको क्षतिपूर्तिका लागि गरिने बीमालाई मोटर बीमा भनिन्छ । नेपालमा मोटर बीमा अन्तर्गत तेस्रो पक्ष दायित्व बीमा अनिवार्य गरिएको छ । मोटर बीमादर (सम्बन्धी) निर्देशिका, २०७३ बमोजिम लघु बीमकहरूले मोटर बीमा गर्नसक्ने व्यवस्था गरिएको छ ।
- ❑ **इन्जिनियरिङ्ग लघुबीमा (Engineering Insurance):** उद्योग कलकारखाना परियोजनाहरूमा जडान गरेका यन्त्र, उपकरण, औजार, प्लान्ट, मेशिनरी सामग्री आदि क्षतिग्रस्त भई उत्पन्न हुने क्षति विरुद्ध निश्चित बीमाङ्क सम्म गरिने बीमालाई इन्जिनियरिङ्ग बीमा भनिन्छ ।
- ❑ **दायित्व तथा मौद्रिक क्षति लघुबीमा (Liability Insurance):** विशेष घटनाको कारणले वित्तीय हानी विरुद्ध सुरक्षा गर्न गरिने बीमालाई दायित्व तथा मौद्रिक क्षति लघुबीमा भनिन्छ ।

- ❑ **अन्य लघु निर्जीवन बीमा (Other Micro Non-life Insurance Policies):** नेपाल बीमा प्राधिकरणबाट जारी स्तरीकृत बीमालेख र बीमकले आफ्नो व्यवसाय विस्तारको सिलसिलामा आवश्यकता अनुसार नेपाल बीमा प्राधिकरणबाट स्वीकृती लिई जारी गरिने लघुबीमाहरू यस अन्तर्गत पर्दछन्।

लघुबीमाका मुख्य विशेषता (Major Characteristics of Micro Insurance)

- ❑ लघु जीवन बीमाको हकमा एक वर्ष वा सोभन्दा बढी अवधिको लघुबीमालेख जारी गर्न सकिने,
- ❑ निर्जीवन लघुबीमाको हकमा एक वर्ष वा सोभन्दा कम अवधिको लागि मात्र लघु बीमालेख जारी गर्न सकिने,
- ❑ सामुहिक लघुबीमालेख जारी गर्न सकिने,
- ❑ बीमा गर्ने प्रकृया सरल र सहज हुने,
- ❑ बीमा दाबी प्रक्रिया सरल र छोटो हुने,
- ❑ थोरै बचतले बीमाशुल्क तिर्न पुग्ने,
- ❑ रक्षावरण धेरै, अपवाद थोरै हुने,
- ❑ थोरै बीमाशुल्कमा धेरै रक्षावरण समेटिएको हुने,
- ❑ कम बीमाङ्क कायम गरी बीमा गर्न सकिने।

लघुबीमाको महत्व

- ❑ लघुबीमाले न्यून आय भएका तथा पिछडिएका सीमान्तकृत वर्गको जीवन तथा सम्पत्तिको जोखिमविरुद्ध आर्थिक सुरक्षा प्रदान गर्दछ।
- ❑ बचत, लगानी र वित्तीय सुरक्षाको आधार प्रदान गर्दछ।
- ❑ स्वास्थ्य, शिक्षा लगायत आवश्यक सेवामा पहुँच बिस्तार गर्न सहयोगी हुन्छ।
- ❑ बाढी, पहिरो, प्राकृतिक प्रकोप, रोगव्याधीबाट जनधनमा हुने क्षतिको क्षतिपूर्ति राज्यबाट गर्दा सरकारले व्यहार्नुपर्ने आर्थिक भारलाई न्यूनीकरण गर्दछ।
- ❑ साना व्यापार तथा व्यवसाय निरन्तरताका लागि आधार प्रदान गर्दछ।
- ❑ लघुबीमकहरूले प्रयोगमा ल्याएका Digital App बाट बीमा सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य गर्न सकिन्छ।
- ❑ बीमाको दायरा बिस्तार गरी बीमामा समावेशीता (Inclusive Insurance) कायम गर्न मद्दत गर्दछ।

१७. सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंकवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी

(Anti Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism)

बीमा क्षेत्रमा सम्पत्ति शुद्धीकरण हुन नदिन नेपाल बीमा प्राधिकरणले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंकवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी निर्देशिका, २०७५ जारी गरेको छ । त्यस्तै बीमा क्षेत्रमा हुने शंकास्पद तथा तोकिएको सीमा भन्दा बढीको कारोबारको प्रतिवेदन वित्तीय जानकारी इकाईमा पठाउन goAML सफ्टवेयर तयार गरी लागू गरिएको छ । यसबाट शंकास्पद तथा जोखिमयुक्त ग्राहक (बीमित) को पहिचान गर्न सहयोग पुगेको छ । साथै प्राधिकरणले बीमा क्षेत्रका शंकास्पद कारोबार सूचक, २०२४ जारी गरी यस क्षेत्रका शंकास्पद तेह्रवटा कारोबार सूचक पहिचान गरेको छ । APG (Asia Pacific Group) को सन् २०२३ मा प्रकाशित प्रतिवेदन अनुसार सम्पत्ति शुद्धीकरणको मामिलामा नेपाल ग्रे जोनमा रहेको छ । तसर्थ, बीमा क्षेत्रमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा वित्तीय अपराधका घटना समेत बढ्दै गएको अवस्थाले यस्ता जोखिमलाई नियन्त्रण गर्न ग्राहकको पहिचान (KYC), कम्पनीको बीमांक रकम, आमदानी तथा कार्यक्षेत्र जस्ता विषय खुलाई बीमा गर्दा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा वित्तीय अपराधका घटना न्यूनीकरण गर्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ । त्यसैले बीमा क्षेत्रमा हुन सक्ने सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंकवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी नियन्त्रण गरी सुशासन कायम गर्न उल्लेखित व्यवस्थाहरूको कार्यान्वयनले सहयोग पुग्दछ ।

१८. बीमक इजाजतपत्र सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था (Legal Provision of Insurer's Licensing)

कुनै पनि देशमा बीमा व्यवसायको इजाजतपत्र जारी गर्न प्रचलित ऐन/कानूनको आधारमा नियमनकारी निकायको व्यवस्था भएको हुन्छ । नेपालमा बीमा ऐन, २०७९ अनुसार बीमा कम्पनीको स्थापना गर्ने, पूर्वस्वीकृति प्रदान गर्ने, इजाजतपत्र प्रदान गर्ने तथा खारेज गर्ने गरी नेपाल बीमा प्राधिकरणको काम, कर्तव्य र अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ । उक्त ऐनको दफा २५ बमोजिम इजाजतपत्र नलिई कसैले पनि बीमा, पुनर्बीमा, बीमा कोष जस्ता जुनसुकै शब्द प्रयोग गरी वा नगरी प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा बीमा व्यवसाय सम्बन्धी कुनै पनि कारोबार, व्यवसाय, उद्योग वा व्यापार गर्न वा गराउन हुँदैन । यस ऐन बमोजिम बीमा व्यवसाय सञ्चालन गर्न चाहने व्यक्तिले प्रचलित कानून बमोजिम पब्लिक लिमिटेड कम्पनीको रूपमा दर्ता गराई बीमा कम्पनीको स्थापना गर्नु पर्नेछ । यसरी बीमा कम्पनीको स्थापना गर्दा नेपाल बीमा प्राधिकरणबाट पूर्वस्वीकृतिलिनुपर्दछ । पूर्वस्वीकृतिको लागि नेपाल बीमा प्राधिकरणमा

तोकिए बमोजिमको शुल्क सहित बीमा ऐन, २०७९ मा तोकिए बमोजिमको कागजात संलग्न गरी निवेदन पेश गर्नुपर्दछः-

- १ प्रस्तावित बीमा कम्पनीको प्रबन्धपत्र तथा नियमावली,
- २ बीमा व्यवसायको सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन तथा पूर्वाधार सम्बन्धी विवरण,
- ३ प्राधिकरणले तोकेको ढाँचामा संस्थापकहरूको व्यक्तिगत विवरण,
- ४ प्रस्तावित बीमा कम्पनी संस्थापना गर्नु अघि संस्थापकहरू बिच कुनै सम्झौता भएको भए त्यस्तो सम्झौता भएको प्रमाणित प्रतिलिपि र सोको सारांश,
- ५ पूर्वस्वीकृतिको लागि निवेदन दिनुभन्दा तत्काल अघि संस्थापकले अधिल्लो आर्थिक वर्षसम्मको कर चुक्ता गरेको प्रमाण,
- ६ कुनै सङ्गठित संस्थाले निवेदन दिएको भए देहायको विवरणः-
 १. बीमा कम्पनी स्थापनाको सम्बन्धमा सञ्चालक समितिको निर्णय,
 २. सम्बन्धित कम्पनीको प्रबन्धपत्र तथा नियमावली,
 ३. लगानी गर्न सक्षम रहेको पुष्टी हुने तोकिए बमोजिमका कागजात,
 ४. प्रचलित कानून बमोजिम नियमन हुने व्यवसाय वा कारोबार सञ्चालन गर्ने संस्था भएमा त्यस्तो संस्थाको नियमनकारी निकायबाट बीमा व्यवसायमा लगानी गर्न दिएको अनुमति ।
 ५. प्राधिकरणले निर्धारण गरेका अन्य विवरण तथा कागजात ।

कुनै विदेशी बीमा कम्पनीले प्राधिकरणको पूर्वस्वीकृति लिई नेपालको कुनै सङ्गठित संस्था वा नेपाली नागरीकसँग संयुक्त लगानीमा बीमा कम्पनी स्थापना गर्न वा नेपालमा शाखा खोल्न सक्नेछ । यसरी विदेशी बीमा कम्पनीले संयुक्त लगानीमा बीमा कम्पनी स्थापना गर्न वा शाखा कार्यालय खोल्न पूर्वस्वीकृतिको लागि तोकिए बमोजिमको शुल्क सहित प्राधिकरण समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ । यसरी निवेदन दिँदा माथि उल्लेखित विवरणका अतिरिक्त देहायका विवरण कागजात समेत संलग्न गर्नु पर्नेछः-

- ❑ सम्बन्धित मुलुकमा बीमा व्यवसाय गर्न पाएको इजाजतपत्रको प्रतिलिपि,
- ❑ सम्बन्धित मुलुकमा बीमा व्यवसाय गर्न पाएको इजाजतपत्र अद्यावधिक नवीकरण गरेको प्रमाण,
- ❑ सम्बन्धित मुलुकको नियमनकारी निकायबाट नेपालमा शाखा कार्यालय खोल्न स्वीकृति प्रदान गरेको प्रमाण,

- ❑ नेपालमा संयुक्त लगानीमा बीमा कम्पनी संस्थापना गर्न वा शाखा कार्यालय खोल्ने सम्बन्धमा सम्बन्धित बीमा कम्पनीका सञ्चालक समितिको निर्णय,
- ❑ वित्तीय सक्षमता देखिने गरी त्यस्तो कम्पनीको पछिल्लो पाँच आर्थिक वर्षको लेखापरिक्षण प्रतिवेदन,
- ❑ विदेशी संस्थाको सञ्चालकको नामावली र शेयर स्वामित्वको अनुपात तथा वित्तीय स्वार्थ रहेको संस्थाको विवरण,
- ❑ प्राधिकरणले निर्धारण गरेका अन्य विवरण तथा कागजात ।

पूर्वस्वीकृति प्राप्त गरेका कम्पनीले बीमा व्यवसाय गर्न चाहेमा नेपाल बीमा प्राधिकरण समक्ष देहाय बमोजिमको आवश्यक कागजात सहित इजाजतपत्रको लागि निवेदन दिनु पर्दछ:-

- ❑ प्रस्तावित बीमा कम्पनीको प्रबन्धपत्र तथा नियमावली,
- ❑ बीमा व्यवसायको सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन तथा पूर्वाधार सम्बन्धी विवरण,
- ❑ प्राधिकरणले तोकेको ढाँचामा संस्थापकहरूको व्यक्तिगत विवरण,
- ❑ प्रस्तावित बीमा कम्पनी संस्थापना गर्नु अघि संस्थापकहरू बीच कुनै सम्झौता भएको भए त्यस्तो सम्झौताको प्रमाणित प्रतिलिपि र सोको सारांश,
- ❑ पूर्वस्वीकृतिको लागि निवेदन दिनुभन्दा तत्काल अघि संस्थापकले अघिल्लो आर्थिक वर्षसम्मको कर चुक्ता गरेको प्रमाण,

कुनै सङ्गठित संस्थाले निवेदन दिएको भए देहायको विवरण:-

- ❑ बीमा कम्पनी संस्थापनाको सम्बन्धमा सञ्चालक समितिको निर्णय,
- ❑ सम्बन्धित कम्पनीको प्रबन्धपत्र तथा नियमावली,
- ❑ लगानी गर्न सक्षम रहेको पुष्टी हुने तोकिए बमोजिमका कागजात,
- ❑ प्रचलित कानून बमोजिम नियमन हुने व्यवसाय वा कारोबार सञ्चालन गर्ने संस्था भएमा त्यस्तो संस्थाको नियमनकारी निकायबाट बीमा व्यवसायमा लगानी गर्न दिएको अनुमति ।
- ❑ प्राधिकरणले निर्धारण गरेका अन्य विवरण तथा कागजात ।

नेपाल बीमा प्राधिकरणले प्राप्त निवेदन र कागजातको जाँचबुझ गरी बीमा व्यवसाय गर्न सक्षम देखिएमा तोकिए बमोजिमको दस्तुर लिई निवेदन प्राप्त भएको साठी दिनभित्र इजाजतपत्र

प्रदान गर्नेछ । यसरी इजाजतपत्र प्राप्त गरेको छ महिनाभित्र उक्त इजाजतपत्रमा उल्लेख भए बमोजिमको बीमा व्यवसाय प्रारम्भ गर्नु पर्नेछ । बीमकले आवश्यक कागजात पेश नगरेमा वा प्राधिकरणले मनासिब नदेखेमा इजाजतपत्र दिन इन्कार गर्न सक्नेछ ।

बीमा व्यवसायको बजार सम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान तथा मूल्याङ्कनका आधारमा प्राधिकरणले अवधि तोकी बीमा कम्पनी स्थापना गर्न वा विदेशी बीमा कम्पनीलाई शाखा कार्यालय खोल्न पूर्वस्वीकृति दिन वा इजाजतपत्र जारी गर्न रोक लगाउन सक्नेछ ।

१९. मुलुकमा भएका अनिवार्य बीमा सम्बन्धी व्यवस्था

- ❑ “सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९” बमोजिम तेश्रो पक्ष मोटर बीमा अनिवार्य,
- ❑ “वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४” बमोजिम श्रम स्विकृति लिएर वैदेशिक रोजगारीमा जाने नेपालीहरूको लागि म्यादी जीवन बीमा अनिवार्य,
- ❑ “सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३” (नियमावली २०६४) अनुसार सार्वजनिक खरिद कार्यालयबाट जारी स्टेन्डर्ड बिड डकुमेन्ट (Standard Bid Document) अनुसार निर्माण कार्यको अनिवार्य बीमा,
- ❑ “श्रम ऐन, २०७४” बमोजिम काम गर्ने श्रमिकहरूको दुर्घटना बीमा अनिवार्य,
- ❑ कृषि, पशुपन्छी तथा जडिबुटी बीमा जारी गर्दा प्रत्येक बीमितको रु. दुई लाख बीमाङ्क कायम हुने गरी अनिवार्य दुर्घटना बीमाको व्यवस्था रहेको ।

नेपाल सरकारबाट बीमा प्रबर्द्धनका लागि गरिएका प्रयास

- ❑ घर बीमा गरे बापत रु. ५,००० सम्म कर योग्य आयमा छुट,
- ❑ जीवन बीमा गरे बापत रु. ४०,००० सम्म कर योग्य आयमा छुट,
- ❑ स्वास्थ्य बीमा गरे बापत रु. २०,००० सम्म कर योग्य आयमा छुट,
- ❑ कृषि तथा पशुपन्छी बीमामा बीमाशुल्कको ८० प्रतिशत अनुदान ।

२०. बीमाले गर्ने रक्षावरण

- ❑ बीमाले जीवन तथा सम्पत्तिमा हुने क्षति तथा हानी नोक्सानी विरुद्ध आर्थिक सुरक्षा प्रदान गर्दछ ।
- ❑ जीवन बीमा गर्दा बीमाको अवधिभर बीमित जीवित रहेमा बीमालेखको अवधि समाप्त

भएपछि निजले नै र बीमालेखको अवधि अगावै बीमितको मृत्यु भएमा निजको कानूनी हकदारलाई बीमाको रकम प्राप्त हुन्छ ।

- ❑ निर्जीवन बीमाले आफ्नो सम्पत्ति, स्वास्थ्य, दायित्व, व्यवसाय, आफूले पालन गरेका पशुपन्छी, बाली नाली आदिको क्षति हुँदा तथा प्राकृतिक प्रकोपहरू जस्तै: हावा, हुरी, अधिक वर्षा, भूकम्प, बाढी, पहिरो, चट्याङ् आदिका कारणबाट हुने क्षतिको विरुद्ध आर्थिक सुरक्षा प्रदान गर्दछ ।

२१. बीमा गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

- ❑ नेपाल बीमा प्राधिकरणबाट इजाजत प्राप्त आधिकारिक व्यक्ति तथा संस्थसँग मार्फत मात्र बीमा गर्नुपर्दछ ।
- ❑ प्रस्ताव फारममा खुलाउनुपर्ने सम्पूर्ण विवरणहरू स्पष्टसँग खुलाई भर्नुपर्दछ ।
- ❑ बीमालेखमा उल्लेखित सम्पूर्ण शर्त एवं सुबिधाबारे जानकारी लिएर मात्र बीमा गर्नुपर्दछ ।
- ❑ बीमितले आफ्नो आवश्यकता तथा पेशा अनुसार बीमालेख लिनुपर्दछ ।
- ❑ जीवन बीमा गरे पश्चात् न्यूनतम अवधि (तीन वर्ष) पुरा गरेर मात्र, बीमालेख समर्पण गर्न सकिने व्यवस्था रहेको हुँदा, आफ्नो आम्वदानीको स्रोतलाई मध्यनजर गरी बीमा गर्नुपर्दछ ।
- ❑ बीमा शुल्क बुझाउने, बीमालेख नवीकरण गर्ने समय, इच्छाएका व्यक्तिको नाम, बीमालेख बमोजिम दावी रकम पाउने /नपाउने जस्ता विषयमा बीमालेख खरिद गर्नु अगाडि नै बुझ्नुपर्दछ ।
- ❑ बीमा मार्फत जोखिम रक्षावरण निरन्तर गर्नका लागि तोकिएको समय भित्र बीमाशुल्क तिरी बीमालेख नवीकरण गर्नुपर्दछ ।
- ❑ आफूले खरिद गरेको बीमालेखसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण कागजातहरू सुरक्षित राख्नुपर्दछ ।
- ❑ बीमितले आफूले बीमा गर्न लागेको बीमा कम्पनीको बारेमा राम्रोसँग बुझेर मात्र बीमा गर्नुपर्दछ ।

२२. बीमा गर्ने प्रक्रिया

अभिकर्ताको प्रयोग गरी वा प्रत्यक्ष रुपमा बीमा कम्पनी मार्फत बीमालेख खरीद गर्दाको प्रक्रिया:

कम्पनी मार्फत

- ❑ **पहिलो चरण:** आफूलाई पायक पर्ने बीमकको केन्द्रिय, क्षेत्रीय शाखा, उपशाखा वा सम्पर्क कार्यालयसँग सम्पर्क गरी बीमा योजनाहरूको सम्पूर्ण जानकारी लिन र आफुले लिन चाहेको बीमा योजना छनोट गर्न सकिनेछ ।
- ❑ **दोस्रो चरण:** बीमा योजना छनोट गरे पश्चात् कम्पनीले प्रस्ताव फाराम उपलब्ध गराउने छ र उक्त फाराम तथा आवश्यक कागजात पेश गरी बीमालेख खरिदको लागि प्रस्ताव गर्न सकिनेछ ।
- ❑ **तेस्रो चरण :** प्राप्त प्रस्ताव उपर बीमकले जाँचबुझ गरी सो प्रस्तावलाई स्वीकार अथवा उचित कारण खुलाई अस्वीकार गर्न सक्नेछ ।
- ❑ **अन्तिम चरण :** प्रस्ताव स्वीकार भए पश्चात् सम्बन्धित बीमकले बीमाशुल्क गणना गर्नेछ र पुरा बीमाशुल्क प्राप्त गरे पश्चात् बीमकले बीमालेख जारी गरी प्रदान गर्नेछ ।

अभिकर्ता मार्फत

- ❑ **पहिलो चरण:** आधिकारिक अभिकर्तासँग सम्पर्क गरी बीमा योजनाहरूको सम्पूर्ण जानकारी लिन र आफुले लिन चाहेको बीमा योजना छनोट गर्न सकिनेछ ।
- ❑ **दोस्रो चरण:** बीमा योजना छनोट गरे पश्चात् अभिकर्ताले आवश्यक प्रस्ताव फाराम उपलब्ध गराउनेछ । उक्त फाराम र आवश्यक कागजात पेश गरी बीमालेख खरिदको लागि प्रस्ताव गर्न सकिनेछ ।
- ❑ **तेस्रो चरण :** आवश्यक कागजातहरू अभिकर्ताले बीमकमा पेश गर्नेछ र प्राप्त प्रस्ताव उपर बीमकले जाँचबुझ गरी सो प्रस्तावलाई स्वीकार अथवा उचित कारण खुलाई अस्वीकार गर्न सक्नेछ ।
- ❑ **अन्तिम चरण :** प्रस्ताव स्वीकार भए पश्चात् सम्बन्धित बीमकले बीमाशुल्क गणना गर्नेछ र ग्राहक वा अभिकर्ता मार्फत पुरा बीमाशुल्क प्राप्त गरे पश्चात् बीमकले बीमालेख जारी गरी प्रदान गर्नेछ ।

अनलाइन माध्यमबाट

मोबाइल application तथा बीमकको Website मा पहिलो पटक दर्ता गर्ने प्रक्रिया

Play-store प्रयोग गरी बीमकको application download गर्ने

App download गरिसकेपछि app खोल्ने र Log in Now बटनमा क्लिक गर्ने र Register now मा क्लिक गर्ने

फिल्डमा मोबाइल नम्बर प्रविष्ट गर्ने

तपाइको मोबाइल नम्बर प्रविष्ट गरिसकेपछि प्रदान गरिएको मोबाइल नम्बरमा ६ अंकको verification code आउँछ

६ अंकको verification code प्रविष्टि गर्ने

ग्राहक पहिचान विवरण (KYC) भर्ने

तपाइको नाम साथै अन्य आवश्यक जानकारी जस्तै: तपाइको दर्ता विवरण प्रदान गर्ने

सुरक्षित पासवर्ड प्रविष्ट गर्ने र पासवर्ड पुनः टाइप गरेर पासवर्ड पुष्टि गर्ने

पासवर्ड टाइप गरेपछि submit बटनमा क्लिक गर्ने

मोबाइल application/Website मार्फत policy खरिद प्रक्रिया

बीमकको application/website खोली Login now मा click गर्ने

बीमितको phone number र password प्रविष्टि गर्ने

दिएको बिकल्पहरुबाट product रोज्ने

product छनोट गरेपछि "BUY" मा click गर्ने

सबै आवश्यक जानकारी भर्ने

सबै जानकारी प्रदान गरिसकेपछि Submit बटनमा क्लिक गर्ने

प्रिमियम भुक्तानीका लागि सूचीबद्ध बिकल्पहरुबाट भुक्तानी गेटवे रोज्ने

चयन गरिएको भुक्तानी गेटवेमा login गर्ने र टोकन प्रमाणिकरण आदि सहित आवश्यक प्रक्रियाहरु पूरा गर्ने

अन्तमा transaction पूरा गर्न Make Payment मा click गर्ने

२३. बीमा दावी प्रक्रिया

- ❑ कुनै हानी वा नोक्सानीको अवस्था सृजना भई बीमा दावी गर्नुपर्दा बीमित स्वयंले, टेलिफोन, एसएमएस, इमेल तथा जुनसुकै माध्यमबाट बीमकलाई तुरुन्तै खबर गर्नुपर्छ ।
- ❑ बीमाको आंशिक दावी गर्दा बीमालेखको छायाँप्रति र पूर्ण दावी गर्दा सक्कल बीमालेख बीमकलाई पेश गर्नुपर्छ ।
- ❑ बीमा दावी फाराम भरी दावी सम्बन्धी सम्पूर्ण विवरण पेश गर्नुपर्छ ।
- ❑ जीवन बीमाको हकमा बीमा अवधि समाप्ति हुनु अगावै बीमितको मृत्यु भएमा निजको हकवालाले नाता प्रमाणपत्र, बीमितको मृत्यु प्रमाणपत्र तथा दुर्घटनाबाट मृत्यु भएको भए प्रहरी प्रतिवेदन तथा चिकित्सकद्वारा गरिएको शव परीक्षण प्रतिवेदन र आवश्यकता अनुसार माग गरिएको कागजात तथा प्रमाण पेश गर्नुपर्छ ।
- ❑ निर्जीवन बीमाको हकमा सम्बन्धित बीमालेखमा उल्लेख भए बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी कागजातहरू पेश गर्नुपर्छ ।
- ❑ नेपाल बीमा प्राधिकरणबाट तोकिएको अन्य आवश्यक विवरणहरू पेश गर्नुपर्छ ।
- ❑ दावी फछयौँट पुर्जा बुझ्निए पश्चात्, चेक मार्फत दावी भुक्तनी हुन्छ ।

२४. बीमा दावी गर्दा आवश्यक पर्ने कागजात

दावी भुक्तानी प्रक्रियाको लागि बीमितले बीमक समक्ष देहाय बमोजिमका आवश्यक कागजातहरू पेश गर्नु पर्नेछः-

- ❑ पूर्ण रूपले भरिएको बीमा दावी फाराम
- ❑ पूर्ण दावीको हकमा बीमालेखको सक्कल प्रति तथा आंशिक दावीको हकमा बीमालेखको छाँया प्रति
- ❑ क्षति भएको प्रमाण
- ❑ आपराधिक घटना घटेको भए प्रहरी प्रतिवेदन
- ❑ निर्जीवन बीमाको हकमा बीमकले सर्भे गराएको भए सर्भे प्रतिवेदन
- ❑ निर्जीवन बीमाको हकमा सामूहिक जमानी गरिएको कागजात
- ❑ जीवन बीमाको हकमा नाता प्रमाणित पत्र तथा मृत्यु प्रमाणपत्र
- ❑ अन्य आवश्यक कागजातहरू ।

२५. बीमा मध्यस्थकर्ता (Insurance Intermediaries)

बीमा अभिकर्ता (Insurance Agent)

बीमकको तर्फबाट कानुनी प्रतिनिधित्व गर्ने र बीमकको तर्फबाट कार्य गर्ने अधिकार प्राप्त गरेको, तलबको आधारमा नभई कमिसनको आधारमा कार्य गर्ने व्यक्ति वा संस्थालाई बीमा अभिकर्ता भनिन्छ। बीमा ऐन, २०७९ को दफा (२)को 'थ' मा बीमा अभिकर्ता भन्नाले बीमकको कर्मचारी बाहेक बीमकको तर्फबाट कमिशनको आधारमा काम गर्ने इजाजतपत्र प्राप्त बीमा मध्यस्थकर्ता व्यक्ति वा संस्था सम्झनु पर्दछ भनी परिभाषित गरिएको छ। त्यसैले बीमा मध्यस्थकर्ताले गरेको सम्पूर्ण कार्यको जिम्मेवारी बीमकको हुने गर्दछ। बीमा अभिकर्ताले बीमकको कार्य गरे बापत निश्चित प्रतिशत कमिशन प्राप्त गर्दछ।

बीमा सर्भेयर (Insurance Surveyor)

निर्जीवन बीमामा बीमितको सम्पत्तिको कुनै क्षति भएमा सो क्षति कति रकम बराबरको भएको हो, त्यसले कति दायित्व सिर्जना गर्दछ भन्ने यकिन गर्नको लागि नियुक्त गरिएको क्षति मूल्याङ्कनकर्तालाई बीमा सर्भेयर भनिन्छ। प्राधिकरणबाट इजाजतपत्र प्राप्त गरेका सम्पत्ति तथा दायित्व यकिन गर्न सक्ने मूल्याङ्कनकर्ताहरु नै बीमा सर्भेयरहरु हुन्। बीमा ऐन, २०७९ को दफा(२) को 'म' अनुसार बीमा सर्भेयर भन्नाले क्षतिग्रस्त सम्पत्ति र दायित्वको मूल्याङ्कन गर्ने इजाजतपत्र प्राप्त बीमा मध्यस्थकर्ता व्यक्ति वा संस्था सम्झनु पर्दछ।

सर्भेयरहरुको निर्जीवन बीमा व्यवसाय महत्त्वपूर्ण भुमिका रहेको हुन्छ। बीमा गरिएको सम्पत्तिको क्षति हुँदा तेश्रो पक्षप्रति समेत दायित्व सिर्जना हुन सक्दछ। व्यवसायिक सम्पत्तिको क्षतिले नोक्सानी समेत बढाउँछ। यस्तो अवस्थामा बीमकले बीमितलाई कति रकम के आधारमा भुक्तानी गर्ने भनी यकिन गर्न कठिन हुन्छ। त्यसैले उक्त क्षतिको मूल्याङ्कन गरी वास्तविक क्षति पत्ता लगाउने, यदि तेश्रो पक्षप्रति दायित्व सिर्जना भएको रहेछ भने कति दायित्व सिर्जना भएको छ, सो पत्ता लगाउने र यदि क्षतिको कारणले बीमितको व्यवसायिक घाटा भएको छ भने कति घाटा भएको छ, सो यकिन गर्ने कार्य बीमा सर्भेयरले गर्दछ। त्यसैले बीमा सर्भेयरहरु नहुने हो भने निर्जीवन बीमा व्यवसाय सञ्चालन जटिल हुन्छ।

बीमा सर्भेयरहरुलाई लस एडजस्टर (Loss adjuster) समेत भनिन्छ। क्षतिका विभिन्न प्रकारहरु हुने हुनाले सर्भेयरहरुको पनि आ-आफ्नो क्षेत्र हुन्छ। जस्तै चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट (CA) को योग्यता भएको सर्भेयरले वित्तीय क्षेत्रको नाफा नोक्सान सम्बन्धी क्षतिको मूल्याङ्कन राम्ररी

गर्न सक्छ । त्यस्तै सिभिल इन्जिनियर (Civil Engineer) को योग्यता भएको सर्भेयरले सडक, भवन, आदिको नोक्सानीको मूल्याङ्कन राम्ररी गर्न सक्छ । त्यस्तै अटोमोबाइल इन्जिनियरिङ्ग (Automobile Engineering) को योग्यता भएको सर्भेयरले गाडीको क्षतिको मूल्याङ्कन राम्ररी गर्न सक्दछ ।

बीमा दलाल (Insurance Broker)

कानूनी रुपमा बीमितको प्रतिनिधित्व गर्न व्यक्ति वा संस्थालाई बीमा दलाल भनिन्छ । दलाललाई कानूनी रुपले बीमाकर्तालाई बाध्ने वा अनुबन्धित गर्ने अधिकार हुदैन । बीमा दलाल बीमित वा सेवाग्राहीको प्रतिनिधिको रुपमा तलब मा नभई कमिसनमा कार्य गर्ने इजाजतप्राप्त व्यक्ति वा संस्था हुन् । बीमा अभिकर्ताले बीमकको प्रतिनिधिको रुपमा कार्य गर्दछ भने बीमा दलालले बीमितको प्रतिनिधिको रुपमा कार्य गर्दछ । तर बीमा अभिकर्ता बीमकसँग कानूनी रुपमा बाँधिए जस्तो बीमा दलालहरु बीमितसँग कानूनी रुपमा बाँधिएका हुँदैनन् । बीमा दलालले गरेको सबै कार्यको जिम्मेवारी पनि बीमितले लिनु पर्दैन । बीमा दलालले बीमितका लागि आवश्यकता अनुसारका उचित बीमाहरु खोजिदिने, बीमितको आवश्यकता अनुसारका बीमा गराउन कम्पनीहरूसँग प्रयत्न गर्ने वा त्यस्ता बीमाको व्यवस्था मिलाइदिने आदि कार्यहरु बीमा दलालले गर्दछन् ।

तेस्रो पक्ष सहजकर्ता (Third Party Administrator)

बीमा ऐन, २०७९ को दफा २ (झ) मा तेस्रो पक्ष सहजकर्ता भन्नाले बीमक र बीमितबीच बीमा सञ्चालन गर्नका लागि माध्यमको रुपमा काम गर्ने इजाजतपत्र प्राप्त बीमा मध्यस्थकर्ता सम्झनुपर्छ भनिएको छ । तेस्रो पक्ष सहजकर्ता (TPA) भनेको बीमा कम्पनीको तर्फबाट बीमा दावीसँग सम्बन्धित प्रशासनिक सेवाहरु प्रदान गर्न कम्पनीको रुपमा स्थापित भएको हुन्छ । तेस्रो पक्ष सहजकर्ताले बीमा कम्पनीहरूलाई कुशल र प्रभावकारी प्रशासनिक सेवाहरु प्रदान गरेर बीमा उद्योगमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छन् । यस्ता कम्पनीको सेवाहरूले बीमा कार्यक्रमहरूको सहज सञ्चालनलाई सुविधाजनक बनाउन मद्दत गर्दछ ।

टीपीएहरूले बीमा दावी प्रक्रियाका विभिन्न पक्षहरू सम्हाल्छन्, जसमा दावीहरू प्राप्त गर्ने र पुनरावलोकन गर्ने, रक्षावरण भएका जोखिमहरु निर्धारण गर्ने, भुक्तानीहरू प्रशोधन गर्ने र दावी विवादहरूको व्यवस्थापन गर्ने जस्ता कार्यहरूका साथै उनीहरूले बीमित वा लाभग्राही र बीमा कम्पनीबीच मध्यस्थकर्ताको रूपमा काम गर्छन् ।

टीपीएहरूले बीमा कम्पनीहरूलाई कुशलतापूर्वक दाबी प्रशोधन व्यवस्थापन गरेर र कपटपूर्ण वा अत्यधिक दाबीहरू निरुत्साहित गरेर लागत नियन्त्रण गर्न मद्दत गर्दछ । तिनीहरूले लागत नियन्त्रण रणनीतिहरू जस्तै मेडिकल बिल समीक्षा, उपयोग समीक्षा, र धोखाधडी पत्ता लगाउने उपायहरू लागू गर्न सक्दछन् ।

धेरै बीमा कम्पनीहरूले प्रशासनिक बोझ कम गर्न, दक्षता सुधार गर्न र विशेष विशेषज्ञता प्राप्त गर्न टीपीएहरूमा दाबी प्रशासन आउटसोर्स गर्छन् । टीपीएहरूमा आउटसोर्सिंगले संगठनहरूलाई उनीहरूको मुख्य व्यावसायिक गतिविधिहरूमा ध्यान केन्द्रित गर्न सहयोग गर्छ ।

अन्य बीमा सेवा प्रदायक

❑ **इन्स्योरेन्स वेब एग्रीगेटर (Insurance Web Aggregator)**

❑ **इन्स्योरेन्स अन्डरराईटर (Insurance Underwriter)**

❑ **इन्स्योरेन्स वेब एग्रीगेटर (Insurance Web Aggregator):** यो एक प्रकारको अनलाइन प्लेटफर्म वा वेबसाइट हो जहाँ एकै स्थानमा विभिन्न स्रोतहरूबाट जानकारी सङ्कलन र प्रदर्शन गरिएको हुन्छ । इन्स्योरेन्स एग्रीगेटरहरूले सामान्यतया प्रयोगकर्ताहरूलाई बीमालेखहरू वा बीमा सम्बन्धी सेवाहरूको बारेमा तुलना गर्न र निर्णयहरू गर्न मद्दत गर्ने लक्ष्य राखेको हुन्छ । यिनिहरूले विभिन्न स्रोतहरूबाट सूचना संकलन गरेर राख्छन् । यसरी इन्स्योरेन्स एग्रीगेटरले विभिन्न बीमा कम्पनीहरूले जारी गर्ने सम्पूर्ण बीमालेखहरूको जानकारी एकै ठाँउमा राख्दा प्रयोगकर्ताहरूले सजिलै सूचना प्राप्त गर्न सक्दछन् । एकीकृत रूपमा सम्पूर्ण जानकारी पाउँदा प्रयोगकर्ताहरूले विभिन्न उत्पादन तथा सेवाहरूको सजिलै तुलना गर्न सक्दछन् । यसरी तुलना गर्दा ती सेवाहरूको मूल्यका साथ साथै सो सेवाहरूसँग सम्बन्धित सुविधा, लाभ र शर्तहरूको पनि तुलना गर्न सहज हुन्छ । यसले प्रयोगकर्ताहरूलाई उनीहरूको प्राथमिकता र आवश्यकताको आधारमा सूचित निर्णयहरू गर्न मद्दत गर्दछ ।

समग्रमा, इन्स्योरेन्स एग्रीगेटरहरूले उपभोक्ताहरूलाई अनलाइन माध्यमबाट बजारमा उपलब्ध विकल्पहरूको सूचना प्रदान गर्न र बीमालेखहरू वा बीमा सम्बन्धी सेवाहरूको बारेमा राम्रोसँग सूचित निर्णयहरू गर्न मद्दत गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छन् । तिनीहरूले तुलनात्मक किनमेलको लागि प्रयोगकर्ता-अनुकूल

प्लेटफर्म प्रदान गर्दछ, समय र प्रयास बचत गर्दछ जबकि प्रयोगकर्ताहरूलाई उनीहरूको आवश्यकताहरू अनुरूपको उत्तम विकल्पहरू फेला पार्न सशक्त बनाउँदछ ।

- **इन्स्योरेन्स अन्डरराईटर (Insurance Underwriters):** बीमा क्षेत्रमा अन्डरराईटरको एकदमै महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । बीमा गर्दा जोखिम मूल्याङ्कन गर्ने, बीमा आवेदनहरू स्वीकार गर्ने, परिमार्जन गर्ने वा अस्वीकार गर्ने भनेर निर्धारण गर्ने जिम्मेवारी अन्डरराईटरको हुन्छ । बीमा आवेदन पछि अन्डरराईटरहरूले त्यस्ता आवेदनको जोखिमको स्तर मूल्याङ्कन गर्छन् । जोखिम मूल्याङ्कनको आधारमा, अन्डरराईटरहरूले बीमा रक्षावरणको लागि उपयुक्त बीमाशुल्क निर्धारण गर्छन् । तिनीहरूले आवेदकको उमेर, स्वास्थ्य स्थिति, पेशा, जीवनशैली र दाबी इतिहास जस्ता कारकहरूको विश्लेषण गरी भविष्यमा पर्न सक्ने दावीहरूको सम्भावना पनि निर्धारण गर्छन् ।

अन्डरराईटरहरूले बीमाले गर्ने रक्षावरण सीमा, सामान्य शर्तहरू, अपवादहरू र अन्य नीति प्रावधानहरू सहित बीमालेखको शर्तहरू कायम गर्छन् । अन्डरराईटरहरूले जोखिमको मूल्याङ्कन र अन्डरराईटरटिङ मार्गदर्शनको (underwriting guidelines) आधारमा बीमा आवेदनहरू स्वीकार गर्ने, परिमार्जन गर्ने वा अस्वीकार गर्ने निर्णय गर्छन् । बीमकहरूको जोखिम व्यवस्थापन गर्न पनि अन्डरराईटरहरूको मुख्य भूमिका हुन्छ । अन्डरराईटरहरूले विभिन्न प्रकारका जोखिम र भौगोलिक क्षेत्रहरूमा बीमालेखहरूको पोर्टफोलियोलाई विविधिकरण गरेर बीमकहरूको जोखिम व्यवस्थापन गर्ने गर्छन् ।

समग्रमा, बीमा प्रक्रियामा जोखिमको मूल्याङ्कन गर्ने, बीमालेखका शर्तहरू र बीमालेखहरूको सही मूल्य निर्धारण गर्ने जस्ता महत्त्वपूर्ण भूमिका अन्डरराईटरहरूको हुन्छ । बीमालेखको सही मूल्य निर्धारण गरी बीमकहरूको सम्भावित घाटाहरू कम गर्दै, बीमकको उद्देश्य र दायित्व पुरा गर्न पनि अन्डरराईटरहरूको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ ।

२६. बीमा क्षेत्रका समस्या तथा चुनौतीहरू

- बीमाको दायरालाई विस्तार गर्दै दुर्गम क्षेत्र, विपन्न परिवार र सबै क्षेत्रसम्म पहुँच पुर्याउनु,

- ❑ जनचेतनामा अभिवृद्धि गरी बीमा सम्बन्धी जानकारी सर्वसाधारणसम्म पुर्याउनु,
- ❑ भौगोलिक कठिनाई,
- ❑ जलवायु परिवर्तनको जोखिमलाई व्यवस्थापन गर्नु,
- ❑ बीमा शिक्षाको कमी,
- ❑ बेरोजगारी तथा न्यून आयस्तर,
- ❑ बीमा कम्पनीहरूको ग्रामिण क्षेत्रमा न्यून उपस्थिति,
- ❑ बीमा क्षेत्रसँग संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारको समन्वयको कमी
- ❑ कृषि बीमाको व्यापक विस्तार गर्दै किसानको बीमामा पहुँच पुर्याई जोखिम न्युनिकरण गर्नु,

२७. बीमा विवाद निरूपण सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था

बीमकले बीमालेखमा उल्लेखित अवधिभित्र बीमितलाई बीमा दाबी भुक्तानी नगरेमा, दायित्व निर्धारण नगरेमा वा बीमितलाई मर्का पर्ने गरी दायित्व निर्धारण गरेमा बीमितले त्यसको कारण समेत खोली बीमा प्राधिकरणमा उजुरी गर्न सकिन्छ । त्यसरी उजुरी पर्न आएमा प्राधिकरणले सम्बन्धित बीमकलाई पन्ध्र दिनभित्र कारण खुलाई लिखित जवाफ पेश गर्न आदेश दिन सक्नेछ । सो सम्बन्धमा बीमकको लिखित जवाफ पेश हुन आएमा प्राधिकरणले आवश्यक जाँचबुझ गरी आवश्यक भए बीमक वा बीमितसँग अन्य कुरा बुझ्न वा अन्य आवश्यक कागजात वा विवरण पेश गर्न आदेश दिन सक्छ । तर, लिखित जवाफ वा आवश्यक कागजात वा विवरण पेश हुन नआएमा प्राधिकरणले त्यस्तो उजुरी उपर एकतर्फी निर्णय गरी सोको जानकारी सम्बन्धित बीमकलाई दिनु पर्नेछ । प्राधिकरणले जाँचबुझ गर्दा बीमकले दायित्व निर्धारण गर्नुपर्नेमा दायित्व निर्धारण नगरेको देखिएमा बीमकलाई दायित्व निर्धारण गर्न वा पुनः दायित्व निर्धारण गर्न आदेश दिन सक्नेछ । त्यसरी दायित्व निर्धारण गरेपश्चात् बीमकले सम्बन्धित बीमितलाई निर्धारित दायित्व वापतको रकम भुक्तानी दिनुपर्दछ ।

बीमालेख बमोजिम दाबी भुक्तानी नदिएको कारणले कुनै बीमक विरुद्ध उजुरी परी दाबी भुक्तानी दिनु पर्ने ठहरेमा बीमा रकमको अतिरिक्त उजुरी परेको मितिदेखि दश प्रतिशतका दरले हुने ब्याज तथा कानूनी उपचार प्राप्त गर्न लागेको वास्तविक खर्च बराबरको रकम समेत उजुरवालालाई सम्बन्धित बीमकले भराईदिने व्यवस्था समेत रहको छ ।

त्यसैगरी प्राधिकरणले दिएको आदेशमा चित्त नबुझे बीमक, बीमित वा अन्य कुनै व्यक्तिले पैतिस दिनभित्र सम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्दछ ।

२८. जोखिममा आधारित पूँजी (Risk Based Capital) :

जोखिममा आधारित पूँजी एक नियामक फ्रेमवर्क (Framework) हो जसले बीमकको सम्भावित घाटा सुरक्षण गर्न र बीमितप्रतिको दायित्व पूरा गर्न पर्याप्त पूँजी छ भनी सुनिश्चितता प्रदान गर्दछ । यसले बीमकले वहन गर्ने विशेष जोखिमहरूलाई ध्यानमा राखी तद्दुसार न्यूनतम पूँजी आवश्यकता निर्धारण गर्दछ । साथै, बीमकहरूले प्रतिकुल परिस्थितिमा पनि आफ्नो दायित्व पूरा गर्न पर्याप्त वित्तीय स्रोतहरूको सुनिश्चित गरि बीमितहरूको सुरक्षा र बीमा बजारको स्थिरता कायम गर्नु नै यसको प्राथमिक लक्ष्य हो । यस अन्तर्गत निम्न उल्लेखित कार्यहरू पर्दछन् :

- ❑ जोखिम मूल्यांकन
- ❑ जोखिममा आधारित न्यूनतम आवश्यक पूँजीको गणना
- ❑ सोल्भेन्सीको गणना

२९. जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षण (Risk Based Supervision) :

बीमकको जोखिमको स्तरको आधारमा नियामक निकायबाट गरिने सुपरीवेक्षणलाई जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षण (RBS) भनिन्छ । यो एक नियामक दृष्टिकोण हो जुन बीमा नियामक लगायत वित्तीय नियामक निकायहरूद्वारा सुपरीवेक्षण गर्ने औजारको रूपमा प्रयोग गरिन्छ । नियामक निकायको सीमित स्रोत तथा साधनले बीमकको उच्च स्तरको जोखिम वा जटिलता भएको क्षेत्रहरूमा सुपरीवेक्षण गरि नियामक निरीक्षणको प्रभावकारिता बढाउनु यसको प्राथमिक उद्देश्य हो । यस अन्तर्गत निम्न उल्लेखित कार्यहरू पर्दछन् :

- ❑ जोखिम मूल्याङ्कन
- ❑ लक्षित सुपरीवेक्षण
- ❑ बीमकको जोखिम प्रोफाइल तयार गर्नु

३०. बीमाङ्की (Actuary) :

वित्तीय जोखिमहरूको मूल्याङ्कन र व्यवस्थापन गर्ने विज्ञ नै बीमाङ्की हो जसले बीमा,

पेन्सन, लगानी लगायतका क्षेत्रमा गणितीय, वित्तीय साथै तथ्याङ्कका सिद्धान्तहरू प्रयोग गरेर भविष्यमा घट्न सक्ने घटनाहरूको सम्भावित जोखिमहरूको विश्लेषण गरि जोखिम न्यूनतम गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छन। साथै बीमा क्षेत्रमा बीमकले जारी गर्ने बीमालेखहरूको बीमाशुल्क निर्धारण गर्ने, बीमाङ्कीय मुल्याङ्कन गर्ने, बचतको बाँडफाँड, बीमाशुल्कको पर्याप्तता परीक्षण गर्ने जस्ता कार्यहरू गर्दछन।

३१. बीमाङ्कीय मूल्याङ्कन (Actuarial Valuation):

बीमाङ्कीय मूल्याङ्कन भन्नाले बीमा दायित्व र सम्पत्तिको वित्तीय मूल्य निर्धारण गर्ने प्रक्रियालाई जनाउँछ। यसमा बीमा कम्पनीको बीमालेख तथा पुरक करारहरूको सम्बन्धमा वर्तमान र भविष्यको दायित्वहरूको मूल्याङ्कन समावेश हुन्छ। सामान्यतया बीमाङ्कीय मूल्याङ्कनमा निम्न बमोजिमको बुँदाहरू समेटिएका हुन्छन्:

- ❑ दायित्व मूल्याङ्कन (Liability Valuation)
- ❑ रिजर्भको निर्धारण (Determination of Reserves)
- ❑ बचतको निर्धारण (Determination of Surplus)
- ❑ बचतको बाँडफाँडको (Surplus Allocation)

३२. गुनासो व्यवस्थापन (Grievance Management)

- ❑ बीमकले दायित्व निर्धारण नगरेमा वा गरे तापनि बीमितलाई मर्का पर्ने गरी गरेमा बीमितले त्यसको कारण समेत खोली नेपाल बीमा प्राधिकरणको केन्द्रीय कार्यालय तथा प्राधिकरणका सम्बन्धित प्रादेशिक कार्यालयमा सम्पर्क अथवा ujuri@nia.gov.np तथा info@nia.gov.npमा इमेलमा मार्फत उजुरी गर्न सकिनेछ।
- ❑ बीमा सम्बन्धी कुनै जानकारी चाहिएमा प्राधिकरणका सूचना अधिकारी र उजुरी तथा गुनासो सम्बन्धी समस्या परेमा गुनासो सुन्ने अधिकारीलाई सम्पर्क गर्न सकिनेछ।

सूचना अधिकारी

निर्मल अधिकारी (उपनिर्देशक)

मोबाइल +९७७ ९८५१३४३४३२

फोन नं. ०१-५४२१०७९/०१-५४२८६०४

इमेल : nirmal.adhikari@nia.gov.np

गुनासो सुन्ने अधिकारी

विरोध भट्ट (उपनिर्देशक कानून)

मोबाइल +९७७ ९८५१३४३४३७

फोन नं. ०१-५४२१०७९/०१-५४२८६०४

इमेल : gunaso@nia.gov.np

प्राधिकरणको प्रदेश कार्यालय सम्पर्क विवरण

कोशी प्रदेश

ठेगाना: बिराटनगर, त्रिवेणी मार्ग, मोरङ
इमेल ठेगाना: infokoshi@nia.gov.np
सम्पर्क नं. ०२१-५९०४०४

मधेश प्रदेश

ठेगाना: आदर्शनगर, वीरगंज
इमेल ठेगाना: infomp@nia.gov.np
सम्पर्क नं. ०५१-५९१०६२

गण्डकी प्रदेश

ठेगाना: उपकार मार्ग, अमर सिंह चोक, पोखरा
इमेल ठेगाना: infogp@nia.gov.np
सम्पर्क नं. ०६१-५३२९८५

लुम्बिनी

ठेगाना: कालिकानगर-११, वुटवल
इमेल ठेगाना: infolp@nia.gov.np
सम्पर्क नं. ०७१-५९१५०१

कर्णाली

ठेगाना: विरन्द्रनगर-८, सुर्खेत
इमेल ठेगाना: infokp@nia.gov.np
सम्पर्क नं. ०८३-५९०७४३

सुदुर पश्चिम प्रदेश

ठेगाना: धनगढी उपमहानगर-१, कैलाली
इमेल ठेगाना: infosp@nia.gov.np
सम्पर्क नं. ०९१-५९००१८

३३. बीमकहरूको हालको अवस्था

हाल नेपालमा नेपाल बीमा प्राधिकरणबाट इजाजतपत्र प्राप्त १४ जीवन बीमक, १४ निर्जीवन बीमक, २ पुनर्बीमक र ७ लघुबीमक गरी जम्मा ३७ वटा बीमकहरूले बीमा सम्बन्धी सेवा प्रदान गरीरहेका छन्।

हाल सञ्चालनमा रहेका इजाजतपत्र प्राप्त जीवन बीमकहरू

क्र. सं	कम्पनीको नाम	ठेगाना	स्वामित्व	दर्ता मिति
१	राष्ट्रिय बीमा संस्थान	रामशाहपथ, काठमाडौं।	सरकारी	०१/०९/२०२५
२	नेशनल लाईफ इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	लाजिमपाट, काठमाडौं।	निजी	२३/०९/२०४४
३	नेपाल लाईफ इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	कमलादी, काठमाडौं।	निजी	०५/०१/२०५८
४	मेट लाईफ (एलिको)	पुल्चोक, ललितपुर।	विदेशी	१८/०४/२०५८
५	लाईफ इन्स्योरेन्स कर्पोरेशन (नेपाल) लिमिटेड	पुतलीसडक, काठमाडौं।	संयुक्त	२३/०४/२०५८
६	एशियन लाईफ इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	मैतिदेवी, काठमाडौं।	निजी	१५/११/२०६४
७	सूर्यज्योति लाईफ इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	ज्ञानेश्वर, काठमाडौं।	निजी	०६/१२/२०६४
८	हिमालयन लाईफ इन्स्योरेन्स लिमिटेड	हात्तीसार, काठमाडौं।	निजी	२४/०१/२०६५
९	आई.एम.ई लाइफ इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	लैनचौर, काठमाडौं।	निजी	२०/०३/२०७४
१०	सन नेपाल लाइफ इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	पुतलीसडक, काठमाडौं।	निजी	१८/०४/२०७४
११	रिलायवल नेपाल लाइफ इन्स्योरेन्स लिमिटेड	ज्ञानेश्वर, काठमाडौं।	निजी	१८/०४/२०७४
१२	सानिमा रिलायन्स लाईफ इन्स्योरेन्स लिमिटेड	नयाँ बानेश्वर, काठमाडौं।	निजी	०७/०५/२०७४
१३	सिटिजन लाइफ इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	थापाथली, काठमाडौं।	निजी	०७/०५/२०७४
१४	प्रभु महालक्ष्मी लाइफ इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	कमलादी, काठमाडौं।	निजी	०७/०५/२०७४

हाल सञ्चालनमा रहेका इजाजतपत्र प्राप्त निर्जीवन बीमकहरु

क्र सं	कम्पनीको नाम	ठेगाना	स्वामित्व	दर्ता मिति
१	नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	कमलादी, काठमाडौं ।	निजी	०६/०८/२००४
२	दि ओरिएण्टल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	डिल्लिबजार, काठमाडौं ।	विदेशी	०५/३०/२०२४
३	नेशनल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	त्रिपुरेश्वर, काठमाडौं ।	विदेशी	०९/१७/२०३०
४	हिमालयन एभरेष्ट इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	थापागाउँ, काठमाडौं ।	निजी	०४/०६/२०५०
५	यूनाईटेड अजोड इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	सुनधारा, काठमाडौं ।	निजी	०७/०६/२०५०
६	सिद्धार्थ प्रिमियर इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	बबरमहल, काठमाडौं ।	निजी	०१/०८/२०५१
७	नेको इन्स्योरेन्स लिमिटेड	ज्ञानेश्वर, काठमाडौं ।	निजी	०२/१७/२०५३
८	सगरमाथा लुम्बिनी इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	भगवतीबहाल, काठमाडौं ।	संयुक्त	०३/१२/२०५३
९	प्रभु इन्स्योरेन्स लिमिटेड	तीनकुने, काठमाडौं ।	निजी	०४/०४/२०५३
१०	आईजिआई प्रुडेन्सियल इन्स्योरेन्स लिमिटेड	नक्साल, काठमाडौं ।	निजी	१०/१०/२०५७
११	शिखर इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	थापाथली, काठमाडौं ।	निजी	०७/२६/२०६१
१२	एनएलजी इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	लाजिम्पाट, काठमाडौं ।	निजी	०६/२३/२०६२
१३	राष्ट्रिय बीमा कम्पनी लिमिटेड	रामशाहपथ, काठमाडौं ।	सरकारी	०३/२७/२०७१
१४	सानिमा जिआइसी इन्स्योरेन्स लिमिटेड	टङ्गाल, काठमाडौं ।	निजी	१०/२४/२०७४

हाल सञ्चालनमा रहेका इजाजतपत्र प्राप्त पुनर्बीमकहरु

क्र सं	कम्पनीको नाम	ठेगाना	स्वामित्व	दर्ता मिति
१	नेपाल पुनर्बीमा कम्पनी लिमिटेड	थापाथली, काठमाडौं ।	सरकारी	०९/०४/२०७१
२	हिमालयन रिइन्स्योरेन्स लिमिटेड	महाराजगंज, काठमाडौं ।	निजी	०३/३१/२०७८

हाल सञ्चालनमा रहेका इजाजतपत्र प्राप्त लघुबीमकहरु

क्र सं	कम्पनीको नाम	ठेगाना	स्वामित्व	दर्ता मिति
१	नेपाल माइक्रो इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	भरतपुर, चितवन	निजी	१२/२७/२०७९
२	गार्डियन माइक्रो लाइफ इन्स्योरेन्स लिमिटेड	बिराटनगर, मोरङ	निजी	१२/२७/२०७९
३	प्रोटेक्टिभ इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	धनगढी, कैलाली	निजी	१२/२८/२०७९
४	क्रेष्ट माइक्रो लाइफ इन्स्योरेन्स लिमिटेड	वीरेन्द्रनगर, सुर्खेत	निजी	१२/२८/२०७९
५	लिवर्टि माइक्रो लाइफ इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	पोखरा, कास्की	निजी	०५/०१/२०८०
६	स्टार माइक्रो इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड	जनकपुर, धनुषा	निजी	०५/०१/२०८०
७	ट्रष्ट माइक्रो इन्स्योरेन्स लिमिटेड	बुटवल, रुपन्देही	निजी	०७/१५/२०८०

नेपाल बीमा प्राधिकरण

NEPAL INSURANCE AUTHORITY

Kupondole, Lalitpur, Nepal

बीमा गर्दा ध्यान दिनुपर्ने विषयहरू

- प्रस्ताव फाराममा खुलाउनुपर्ने सम्पूर्ण विवरणहरू स्पष्टसँग खुलाई भर्ने ।
बीमालेखमा उल्लेखित सम्पूर्ण शर्त एवं सुविधाबारे जानकारी लिएर मात्र बीमा गर्ने ।
- बीमितले आफ्नो आवश्यकता पेशा, व्यवसाय एवं आम्दानीको स्रोत समेतलाई मध्यनजर गरी बीमा गर्दै अन्यथा समयावधि पूरा नहुँदै बीमालेखलाई निरन्तरता दिन नसकिने हुन सक्दछ ।
- बीमा लेख बीमा शुल्क बुझाउने, बीमालेख नवीकरण गर्ने समय, इच्छाएका व्यक्तिको नाम, बीमालेख बमोजीम दाबी रकम पाउने र नपाउने जस्ता विषयमा बीमालेख खरिद गर्नु अगाडि नै बुझनुपर्दछ ।
- बीमितले बीमा शुल्क बुझाएपछि यसको आधिकारिक भर्पाइ वा रसिद लिनुपर्दछ ।
- बीमा सम्बन्धी प्रस्ताव फाराम बीमित स्वयंले भर्नुपर्ने । बीमित निरक्षर वा प्रस्ताव फाराम भर्न नसक्ने भएमा निजले तोकका व्यक्तिले प्रस्ताव फाराम भर्नुपर्नेछ ।
- बीमितले आफूले बीमा गर्न लागेको बीमा कम्पनीको बारेमा राम्रो सँग बुझेर मात्र बीमा गर्नुपर्दछ ।
- बीमालेख नवीकरण गर्ने समय ख्याल गरी समयमै विमालेख नवीकरण गर्नुपर्नेछ ।
- बीमा सम्बन्धी नीति नियमहरूबारे जानकारी राख्नुपर्दछ ।
- आफूले खरिद गरेको बीमालेखसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण कागजातहरू सुरक्षित राख्नुपर्दछ ।
- प्रविधिको विकाससँग विभिन्न बैंक तथा एसएमएस मार्फत घरमै बसी बीमा शुल्क बुझाउन सकिने भएको हुँदा सो सम्बन्धी यथेष्ट जानकारी लिएर मात्र बीमा गर्नुपर्दछ ।
- बीमा गरिसकेपछि आफूले बीमा गरेको बारेमा परिवारका सदस्य तथा इच्छाइएको व्यक्तिलाई जानकारी गराउनुपर्दछ ।

बीमा सम्बन्धी थप जानकारीको लागि

नेपाल बीमा प्राधिकरण

ललितपुर-१०, कुपण्डोल, नेपाल

पो.ब. नं. : २१७२

फोन: ०१-५४२१०७५, ५४३८७४३

फ्याक्स: ०१-५४२०११५

इमेल: info@nia.gov.np,

वेबसाइट: www.nia.gov.np

नोट: बीमकले दायित्व निर्धारण नगरेमा वा गरे पनि विमितलाई नको पनें गरि दायित्व निर्धारण गरेमा बीमितले त्यसको कारण समेत खोलि नेपाल बीमा प्राधिकरण उजुरी गर्न सकिन्छ ।

प्रकाशक

नेपाल बीमा प्राधिकरण

कुपण्डोल, ललितपुर